

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

МИРОСЛАВ АНТОХІЙ

ШЕВЧЕНКО Т.
ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО

Відбитка з Енциклопедії Українознавства
(Том 10, стор. 3813—3835)

Мюнхен — Париж 1987

Шевченко Тарас (9. 3. 1814 — 10. 3. 1861), великий поет, художник, мислитель, борець за духовно-нац. і держ.-політ. відродження України. Серед класиків світової літератури Ш. посів значне місце. Його твори перекладено досі більш як стома мовами, а сама бібліографія шевченківської бібліографії різними мовами сягає трьох сот назв.

Ш. народився у с. Моринцях на Київщині, в родині селянина-кріпака. Рано втративши матір, а потім і батька, він з дитинства зазнав багато горя і знущань. Працюючи і навчаючись у дяків, Ш. ознайомився з деякими творами укр. літератури, а відчуваючи великий потяг до малювання, уже тоді робив перші спроби розпочати навчання у маляра. Коли Ш. минуло 14 років, його зробили дворовим слугою поміщика П. Енгельгарда в м-ку Вільшані. З осені 1828 до поч. 1831 Ш. побував зі своїм паном у Вільні, де, можливо, відвідував лекції малювання

Т. Шевченко
(автопортрет 1840—41)

у проф. Віленського Ун-ту Й. Рустемаса. У Вільні Ш. був очевидцем рев. подій і міг читати патріотичні прокламації повстанців. З цього періоду зберігся малюнок Ш. «Погруддя жінки», що свідчить про майже проф. володіння олівцем.

Переїхавши до Петербургу (1831), Енгельгард взяв з собою Ш., а щоб мати дворового маляра, віддав його в науку на 4 роки до живописця В. Ширяєва. Ночами, у вільний від роботи час, Ш. ходив до Літнього саду, змальовував статуї, тоді ж уперше почав писати вірші. Влітку 1836 він познайомився зі своїм земляком — художником І. Сошенком, а через нього з Є. Гребінкою, В. Григоровичем і О. Венеціановим, які разом із К. Брюлловим та В. Жуковським на весні 1838 викупили молодого поета з кріпацтва. Перед Ш. відчинилися двері в шир. світ науки й мистецтва. Оформившись студентом Академії мистецтв, Ш. став улюбленим

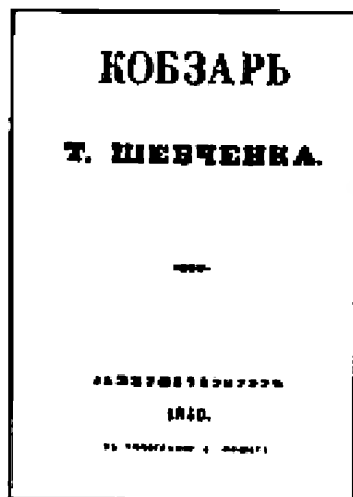
Портрет Є. Гребінки
пензля Т. Шевченка
(1837, аквареля)

учнем Брюллова. Бувши вже не абияким портретистом, він опанував також мистецтво гравюри й виявив видатні здібності як графік та ілюстратор. Водночас Ш. наполегливо працював над поповненням своєї освіти, жадібно читав твори класиків світової літератури й захоплювався іст. та філос. Під враженням вістки про смерть автора «Енеїди» Ш. написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському», який разом із чотирма ін.

його поезіями побачив світ в альманасі Гребінки «Ластівка» (1841). Першу зб. своїх поетичних творів Ш. видав 1840 п. н. «Кобзар». До неї ввійшло 8 поезій: «Думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Окремими вид.

вийшли поеми «Гайдамаки» (1841) та «Гамалія» (1844). Вірші Ш. справили на укр. суспільство велике враження, зате рос. критика загалом негативно поставилася до молодого поета, звинувативши його гол. чином у тому, що він пише «мужицькою мовою». Влітку 1842, використавши сюжет поеми «Катерина», Ш. намалював олійними фарбами однойменну картину, яка стала одним з найпопулярніших творів укр. живопису.

Ш. тричі приїздив на Україну. 1843 побував у Києві, де познайомився з М. Максимовичем та П. Кулішем, і на Полтавщині відвідав Є. Гребінку та родину Респіних. Тоді ж побачився з закріпаченою ріднею. Під впливом баченого і пережитого на Україні Ш. написав вірш «Розрита могила», в якому висловив гнівний осуд поневолення укр. народу царською Росією. Під час цієї першої подорожі Ш. задумав видати серію малюнків «Живописна Україна». Цей задум він почав здійснювати, повернувшись до Петербургу, в лютому 1844. Перші 6 оформів цього циклу вийшли друком у листопаді того ж р. Під назвою «Чигиринський Кобзар» вийшов 1844 передрук першого вид. «Кобзаря» з додатком поеми «Гайдамаки». Того ж р. Ш. написав гостро політ. поему «Сон» («У всякого своя до-

Перше вид. Кобзаря (1840)

ля»), ставши на шлях безкомпромісної боротьби проти самодерж. системи тодішньої Рос. Імперії.

Після закінчення Академії мистецтв Ш. на весні 1845 вдруге повернувся на Україну, де його зустріли як великого нац. поета. Ставши співр. Київ. Археографічної Комісії, Ш. багато подорожував по Україні, збирав фолкльорні й етногр. матеріали

Чигирин з Суботівського шляху (аквареля Т. Ш. 1845)

та змальовував іст. й архітектурні пам'ятки. Восени 1845 Ш. написав такі твори: «Іван Гус» («Єретик»), «Сліпий», «Великий льох», «Наймичка», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Холодний Яр», «Давидові псалми»; важко захворівши, написав наприкін. 1845 вірш «Заповіт», в якому проголосив заклик до рев. боротьби за визволення свого поневоленого народу. Через їхній яскраво антирежимний характер нові поетичні твори Ш. не могли бути надруковані й тому розповсюджувались серед народу в рукописних списках. Сам Ш. переписав їх для себе у спеціальний зошит-альбом, якому дав назву «Три літа» (1843—45).

На провесні 1846 Ш. прибув до Києва і в квітні того ж р. пристав до Кирило-Методіївського Братства, таємної політ. орг-ції, заснованої з ініціативи М. Костомарова. Не без впливу Ш. укладено статут та ін. програмові документи кирило-методіївців. У березні 1847, після доносу, почалися арешти чл. братства. Ш. заарештували 5. 4. 1847, відправили під конвоєм до Петербургу й ув'язнили в казематі т. зв. Третього відділу. Під час допитів поет виявив не абияку мужність і незалежність: він не зрікся своїх поглядів і не виказав нікого з братчиків. Перебуваючи бл. двох місяців за ґратами, Ш. продовжував писати вірші, що їх згодом об'єднав у цикл «В казематі». Серед в'язничних мурів, чекаючи кари, Ш. зміг написати таку рідкісну перлину лірики, як вірш «Садок вишневий коло хати...». Безмежну любов до України поет висловив у вірші «Мені однаково». Ш., в якого під час обшуку знайшли альбом поезій «Три літа», покарали на-

багато тяжче, ніж ін. притягнених до слідства братчиків: заслали в солдати до Оренбургу. На вироку Микола І власноручно дописав: «Під найсуворіший нагляд і з заборonoю писати й малювати». В Орській фортеці всупереч суворій забороні, Ш. продовжував крадькома малювати і пи-

Мала книжка — «захалявна книжечка» з 1847, з малюнками Т. Ш. (факсимільне вид.)

сати вірші, які йому вдалося переховати й зберегти в чотирьох «захалявних книжечках» (1847, 1848, 1849, 1850). За того часу Ш. написав поеми «Княжна», «Варнак», «Іржавець», «Чернець», «Москалева криниця» та багато поезій. Поет цікавився життям казахів, що кочували в околицях фортеці, вивчав їх пісні й легенди та малював сценки з їхнього побуту.

Деяке полегшення становища Ш. зайшло на весні 1848

Три літа (факсимільне вид.)

у висліді включення його до складу Аральської експедиції. Перебування на о. Кос-Арал було дуже продуктивним у його творчості. Крім виконання численних рис., сепій та акварель, Ш. написав поеми «Царі», «Титарівна», «Марина», «Сотник» і понад 70 поезій, у яких відбиті важкі переживання, спричинені неволею і самотністю. В Оренбурзі Ш. зблизився з засланцями-поляками, учасниками повстання 1830—31, і заприятелював з польс. істориком Бр. Залеським, з яким пізніше листувався. У квітні 1850 Ш. вдруге заарештовано і, після піврічного ув'язнення, запроторено в Новопетровський береговий форт, на піво. Мангишлак.

Семирічне перебування поета в Новопетровській фортеці — це найважчі часи в його житті. Та — не зважаючи на найсуворіший нагляд, на моральні страждання і фіз. виснаження — Ш. таємно продовжував малярську й літ. діяльність. Лише під час т. зв. Каратауської експедиції, влітку 1851, він виконав коло 100 малюнків акварелею й олівцем. Знайшовши коло форту добру глину й алябастер,

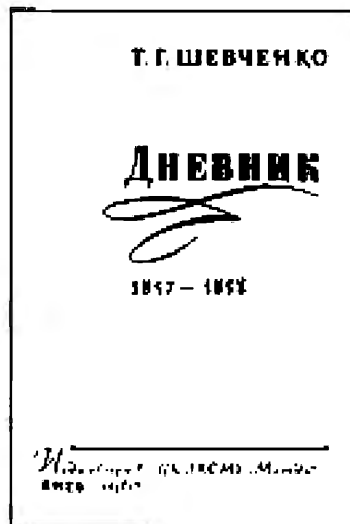
Ш. почав вправи в скульптурі. Серед виконаних ним скульптурних творів були й 2 барельєфи на новозавітні теми: «Христос у терновому вінку» і «Йоан Христитель». Поет тоді почав писати рос. мовою повісті з укр. тематикою та багатим автобіографічним матеріалом («Наймичка», «Варнак», «Княгиня», «Музикант», «Художник», «Несчастный», «Близнецы» та ін.).

Тільки через 2 роки після смерті Миколи І клопотання друзів увінчалися успіхом, і поета звільнено з заслання (1857). Довідавшись про звільнення, Ш. цілком наново переробив написану ще 1847 поему

«Москалева криниця», а також почав вести рос. мовою «Щоденник» («Журнал», з 12. 6. 1857 до 13. 7. 1858) — цінне джерело до біографії Ш., яке свідчить про високий рівень культури мислителя. У серпні 1857 Ш. залишив Новопетровськ і рибальським човном дістався до Астрахані, а звідти пароплавом

прибув до Нижнього Новгорода. Тут поетові довелося затриматися майже на півроку, бо виїзд до Москви й Петербургу йому було заборонено. Хоч у Нижньому Новгороді Ш. жив під пильним наглядом поліції, він не тільки брав участь у культ. житті м., а й написав поеми «Неофіти», «Юродивий», триптих «Доля», «Муза», «Слава», закінчив повість «Прогулка с удовольствием и не без морали», намалював Т. Шевченко і діти-понад 20 портретів і байгуші (серія 1857) зробив чимало архітектурних рисунків.

На весні 1858 поет прибув до Петербургу, де його тепло зустріли укр. друзі та численні прихильники, серед них і родина Ф. Толстого. У червні того ж р. Ш. оселився в Академії Мистецтв, де жив до самої смерті. І. Тургенєв і М. Вовчок приїжджали туди, щоб познайомитися з укр. поетом. Одержавши з чималими труднощами дозвіл, Ш. влітку 1859 повернувся на Україну, якої вже 12 років не бачив. Тут відвідав своїх рідних у Кирилівці та декого з давніх знайомих. Його мрії про одруження та придбання

землі над Дніпром не здійснилися. Ш. втретє заарештували і після кількарізових допитів зобов'язали повернутись до Петербургу. До останніх днів свого життя поет перебував під таємним поліційним наглядом. Виснажений моральними і фіз. стражданнями десятирічного заслання, Ш. зберіг давню поетичну силу, яка незабаром виявилася у нових його творах. Поема «Марія» становить, без сумніву, вершину творчості поета після заслання. 6 раніше написаних і в Росії заборонених поезій Ш. видано за кордоном (Ляйпціг 1859). У друкарні П. Куліша вийшло в світ 1860 нове вид. «Кобзаря», яке, однак, охоплювало тільки незначну частину поезій Ш. Того ж р. надруковано й «Кобзар» у перекладі рос. поетів, а в січні 1861 випущено окремою кн. Ш. «Буквар», посібник для навчання в недільних школах України, виданий коштом автора накладом 10 000 примірн.

Бувши вже хворим, Ш. взяв участь у підготовці першого ч. журн. «Основа», яке вийшло ще за життя поета. У передчутті близького кін. Ш. записав олівцем на офорті автопортрета 1860 свій останній вірш «Чи не покинуть нам, небого». П. Зайцев слушно назвав цей твір незрівняним поетичним документом боротьби безсмертної душі з тлінним тілом перед лицем фіз. смерті. Великий poeta-vates України покинув життя у розквіті своєї творчості. Поховано Ш. споч. на Смоленському кладовищі в Петербурзі, а через 2 місяці, згідно з заповітом, його тлінні останки перевезено на Україну і поховано на Чернечій горі б. Канева. Відтоді могила Ш. стала священним місцем для українців у всьому світі.

В іст. розвитку України Ш. — явище незвичайне як своєю обдарованістю, так і місцем у літературі, мистецтві, культурі. Походженням, становищем та популярністю Ш. — виняткове явище також у світовій літературі. З 47 років життя

поет пробув 24 роки у кріпацтві, 10 на засланні, а решту під наглядом жандармів. Трагічно важкий шлях Ш. до творчих висот визначив в образній формі І. Франко: «Він був сином мужика і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської

Могила Т. Шевченка на Чернечій Горі 1861, бережена солдатами

культури. Він був самоуком і вказав нові, свіжі і вільні шляхи професорам та книжним ученим». Рев. творчість Ш. була одним із гол. чинників формування нац.-політ. свідомості нар. мас України. Впливи Ш. на різні сторони духовно-нац. життя нації відчущаються до сьогодні.

Творчість Ш. — багатогранна, як його талант. Він був і глибоким ліриком, і творцем епічних поем, і видатним драматургом та різнобічно обдарованим мистцем. Літ. спадщина Ш. обіймає велику зб. поетичних творів («Кобзар»), драму «Назар Стодоля» і 2 уривки з ін. п'єс; 9 повістей, щоденник й автобіографію, написані рос. мовою, записки іст.-археологічного характеру («Археологічні нотатки»), 4 ст. та понад 250 листів. З мист. спадщини Ш. збереглося 835 творів живопису і графіки, що дійшли до нас в оригіналах і частково у гравюрах та копіях. Її доповнюють дані про понад 270 втрачених і досі не знайдених мист. творів. Натомість у літературі про його мист. спадщину безпідставно приписувано йому чимало творів живопису і графіки ін. авторів (досі зареєстровано 263 такі твори).

Вже за першого періоду літ. діяльності (1837—43) Ш. написав багато високохудожніх поетичних творів, в яких — поруч версифікаційних і стилістичних засобів нар.-пісенної поезики — було й

Т. Шевченко (автопортрет, олівець 1845)

чимало нових, оригінальних рис, що ними поет значно розширив і збагатив виразні можливості укр. вірша (складна і гнучка ритміка, вживання неточних, асонансних і внутрішніх рим, використання цезури й перенесення (анжамбеман), майстерність алітерацій, звукової інструментації та поетичної інтонації, астрофічна будова вірша тощо). Новаторство прикметне й для Ш. епітетів, порівнянь, метафор, символів та уособлень. Керуючися власним художнім чуттям і не оглядаючися на пануючі тоді літ. канони, Ш. знаходив відповідну поетичну форму для втілення нових тем та ідей, які підказувала йому тогочасна дійсність.

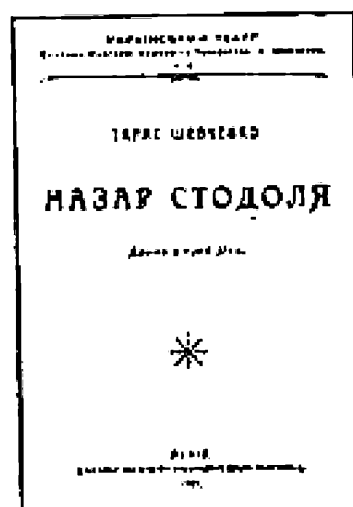
До ранньої творчості Ш. належать балади «Причинна» (1837), «Тополя» (1839) й «Утоплена» (1841), що мають виразне романтичне забарвлення. Своєю фантастикою і основними мотивами вони близькі до нар. поезії. Поетичним вступом до «Кобзаря» (1840) був вірш «Думи мої, думи мої», в якому, висловлюючи свої погляди на відношення поезії до дійсності, Ш. підкреслив нерозривну єдність поета зі своїм народом. З цим віршем тематично споріднена поезія «Перебендя», в якій відобразилися думки молодого Ш. про місце поета в суспільстві. Особливе місце серед ранніх творів Ш. посідає соц.-побутова поема «Катерина» — хвилююча розповідь про трагічну долю укр. дівчини, яку знеславив моск. офіцер. У розвитку подій цей лірично-епічний твір відзначається високою драматичною напруженістю. Визвольна боротьба укр. народу проти загарбників і поневолювачів є основним мотивом у таких ранніх творах Ш., як «Тарасова ніч» (1838), «Іван Підкова» (1839), «Гайдамаки» (1841), «Гамалія» (1842). У поемах «Іван Підкова» і «Гамалія» Ш. оспівав героїчні походи укр. козацтва проти турків. Поеми «Тарасова ніч» і «Гайдамаки» змальовують різні моменти боротьби укр. народу проти польс. панування. Іст.-героїчна поема «Гайдамаки» є вершиною рев. романтизму Ш.

Драма «Назар Стодоля», створена на межі першого і другого періоду творчості Ш., є новим явищем в укр. драматургії. Зображені в ній події відбуваються у 17 ст. б. Чигирин. Розвиток дії подано в романтичному дусі, проте в п'єсі перева-

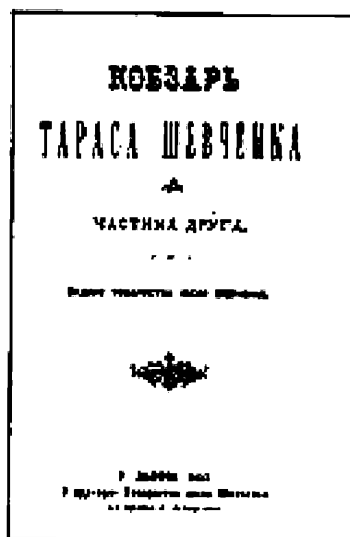
жають риси реалістичного відтворення дійсності. Етногр.-побутові картини уварізнують іст. кольорит. Сценічні якості драми забезпечили їй великий успіх, і вона досі входить до репертуару укр. труп. На тему Шевченкової п'єси К. Данькевич написав однойменну оперу (1960).

По-новому звучать мотиви рев. боротьби у творах Ш. періоду «Трьох літ» (1843–45). Провівши 8 місяців на Україні, Ш. зрозумів своє іст. завдання і свій обов'язок перед батьківщиною як прямий шлях безкомпромісової рев. боротьби. Перехід Ш. до нового періоду літ. діяльності позначився в поемах «Розрита могила» (1843), «Чигрині, Чигрині» (1844) і «Сон» (1844). Поет написав ці твори під безпосереднім враженням від тогочасної дійсності на Україні. В сатиричному творі «Сон» («У всякого своя доля») Ш. з ідким сарказмом змалював свавілля та жорстокість рос. царату і закликав до знищення цієї деспотичної системи. Поема «Сон» вважається одним з найвизначніших вірців світової сатири. Вона має чимало спільних типологічних рис з поемами «Дяди» А. Міцкевича, «Німеччина. Зимово казка» Г. Гайне та частиною «Божественної комедії» Данте «Пекло». Сатиричні ознаки також помітні у політ. поемах Ш. «Великий льох», «Кавказ», «І мертвим, і живим...» та вірші «Холодний Яр» (всі 1845).

У поемі-містерії «Великий льох», що складається з трьох частин («Три душі», «Три ворони», «Три лірники») й епілога («Стоїть в селі Суботові»), Ш. втілює свої роздуми про іст. долю України в алегоричних образах, що зазнали в підсов. літературознавстві особливо тенденційної інтерпретації (Шевченкова наскрізь негативна оцінка Переяславської угоди різко суперечить т. зв. «Тезам про 300-річчя возз'єднання України з Росією»). У поезії «Кавказ», що поєднує жанрові ознаки лірично-сатиричної поеми, політ. медитації та героїчної оди, Ш. з сарказмом виступив проти гнобительської політики царської Росії і закликав пригноблені народи до рев. боротьби. Цей вірш Ш. мав значний вплив на розвиток самосвідомості не тільки на Україні. Ш. послання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...» — вдумлива поетична аналіза тогочасного суспільно-політ. і нац.-культ. життя на Україні,

Кобзаря 1893
Назар Стодоля
Титульна стор.

Львівське вид.

що мала служити дороговказом на шляху нац., соц. і культ. відродження укр. народу. У поезії «Холодний Яр» Ш. відкинув негативний погляд історика А. Скальковського на гайдамацький рух і, назвавши Миколу І «лютим Нероном», гостро картав ту частину укр. панства, що покірно плазувала перед рос. царатом.

У грудні 1845 Ш. написав цикл віршів п. н. «Давидові псалми» — перша його спроба переспіву й усучаснення біблійних текстів. Вміло зашифрованою формою псалмів поет засуджував тогочасний лад, надаючи старозавітним текстам зрозумілу для читача політ. спрямованість. У вірші «Три літа», що дав назву альбомній збірці автографів поета, Ш. змальовує процес свого «прозрівання» і говорить про зміни, які сталися за цей час у його світогляді й творчості. Характерний для нового періоду творчості Ш. є також вірш «Минають дні, минають ночі». В ньому поет пристрасно засуджує суспільну бездіяльність і пасивність та закликає до дії й боротьби. Цикл «Три літа» завершується «Заповітом», одним з досконаліших зразків світової політ. лірики.

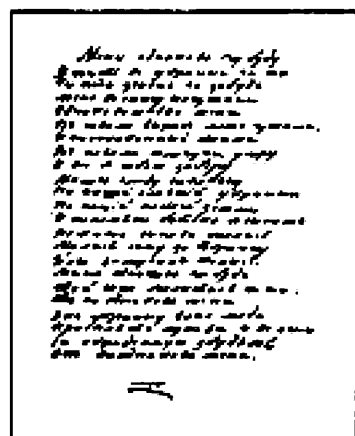
Серед творів періоду «Трьох літ» на іст. теми особливе місце посідає поема «Іван Гус» («Єретик»), написана восени 1845 з поетичною присвятою П. Шафарикові. Поєднуючи іст. сюжет (засудження і спалення чес. реформатора Гуса в Констанці 1415) з дійсністю свого часу, Ш. створив поему, яка була сприйнята читачами як алюзія на адресу рос. царату. В іст.-побутовій поемі «Сліпий» («Невольник») Ш. гнівно осудив Катерину ІІ за зруйнування Запорізької Січі та закріпачення укр. селянства. До зб. «Три літа» включено також соц.-побутові поеми «Сова» (1844) і «Наймичка» (1845). У поемі «Сова» змальовано трагічну долю матері-вдови, в якій забрали в солдати єдиного сина. До зображення нового аспекту морально-псих. драми матері-покритки звернувся Ш. в поемі «Наймичка». Ця тема хвилювала поета протягом усієї творчої діяльності. До неї він звертався в ранній поемі «Катерина», а згодом — у поемах «Відьма» (1847), «Марина» (1848) та ін. Тему трагічної долі покритки Ш. розробляв також у відмінних одна від одної баладах «Лілея» та «Русалка» (обидві 1846).

Цикл «В казематі», написаний на весні 1847 в умовах ув'язнення і допитів у Петербурзі, відзначається глибоким ідейним змістом і високою художньою майстерністю. Він відкриває один з найтяжчих періодів у житті і творчості Ш., період арешту й заслання (1847—57). Чекаючи в тюрмі вироку, поет боліс не за себе, за свою долю, його хвилює доля «окраденої» й замученої моск. пануван-

ням України. З потрясаючою силою виплелена любов до України зокрема в поезіях «Мені однаково», «В неволі тяжко» та «Чи ми ще зійдемося знову», що кінчається словами: «Свою Україну любіть. / Любіть її... го врем'я люте, / В останню, тяжку мінуту / За неї Господа моліть!»

Поет почав свою творчість на заслання поезією «Думи мої, думи мої» (1847), що починається тими ж словами, що й заспів до «Кобзаря» (1840). Цим Ш. підкреслив незмінність своєї ідейно-поетичної програми та нерозривність свого зв'язку з рідним краєм і народом. Шевченкова лірика часів заслання має широкий тематично-жанровий діапазон. У ній дедалі збільшується і багатство фоніки, і кількість оригінальних тропів, і емоційна багатогранність ліричних реакцій поета. Тематично можна виділити такі групи віршів цього періоду: автобіографічна, пейзажна, побутова, політ., філос. лірика.

До ліричних творів автобіографічного характеру, в яких Ш. змальовував свої власні почуття, настрої й переживання, належать вірші «Мені тринадцятий минало», «А. О. Козачковському», «І виріс я на чужині», «Хіба самому написати», «І золотої й дорогої», «Лічу в неволі дні і ночі» та ін. Але й у пейзажній ліриці поет, описуючи красоти місцевостей, де відбував заслання, часто висловлює свої особисті настрої, думки і спогади («Сонце заходить, гори чорніють», «І небо невмигте, і заспані хвили» та ін.). Автобіографічні мотиви зустрічаються і в таких поезіях гром.-політ. звучання, як «Сон» («Гори мої високі») та «Якби ви знали, паничі». Багатством мотивів відзначається побутова лірика часів заслання. Тут звучать мотиви дівочих пісень і бадьорих юнацьких жартів, материнства і жін. безталання (т. зв. жін. лірика Ш.), шукання долі й нарікання на неї, смутку, розлуки й самотності. Поет часто вдається до жанру нар. пісні й пісенної образності, але побутово-соц. аспект зображення у багатьох випадках переростає в політ. узагальнення. Поетичний стиль цих творів відзначається простотою вислову, конкретною образністю й метафоричністю. Зображуваний у них світ персоніфікований (вітер шепоче, доля блукає, думи сплять, лихо сміється). Процес опрацювання фолклорного матеріалу вдосконалюється, збагачується новими

Факсиміле поезії
«Мені однаково...»

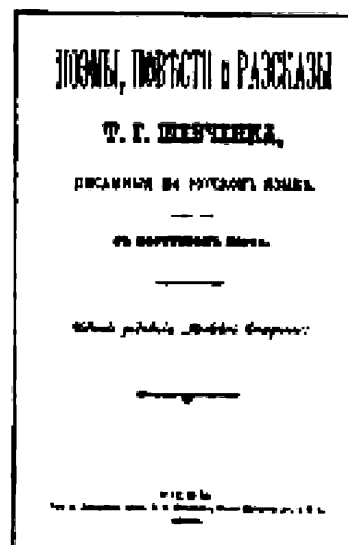
формами й методами. Фолкльорні мотиви й образи набирають у Ш. ознак нової мист. якості. Деякі вірші Ш. ще за його життя перейшли в нар.-пісенний репертуар і стали жити самостійним життям, підлягаючи законам фолкльорних творів.

Поет і на засланні продовжував плямувати в своїх творах самодержавно-кріпосницький лад та нац. поневолення уярмлених Москвою народів. Свою політ. актуальність донині зберіг заклик Ш. у вірші «Полякам» («Ще як були ми козаками», 1847) до згоди й братерства укр. і польс. народів як рівний з рівним. У невеликій поемі «У Бога за дверима лежала сокира» (1848) Ш. використав казахську легенду про святе дерево, щоб відтворити в алегоричних образах тяжку долю поневоленого казахського народу. Відгуком поета на рев. події в Зах. Європі була сатира «Царі», одна з найзначніших політ. поезій Ш. часів заслання (є 2 редакції твору: 1848 і 1858). Вдало поєднуючи елементи зниженого бурлескного стилю з пародійним використанням урочисто-патетичної лексики, Ш. створив поему, яка містила в собі заклик до рев. повалення царату («Бодай кати їх постинали, / Отих царів, катів людських!»). Своєрідне продовження мотивів поеми «Царі» зустрічається у вірші «Саул» (1860).

На засланні Ш. написав і декілька лірично-епічних поем, що відзначаються новими формами зображення подій і свідчать про творчий розвиток поета. Героїня поеми «Княжна» — це укр. Беатріче Ченчі, трагічна жертва кровомісного злочину батька. Образ дочки, збезчещеної рідним батьком, зустрічався вже в творах Шеллі, Стендаля, Дюма-батька і Словацького, але й у Шевченковій поемі «Відьма», першу редакцію якої поет написав ще перед арештом п. н. «Осика». Новий образ кріпачки-месниці Ш. дав у поемі «Марина» (1848). Героїня поеми, ставши жертвою панської сваволі, помстилась за зневагу. У невеликій поемі «Якби тобі довелося» (1849) поет звеличує мужність хлопця-кріпака, який вступився за честь дівчини і вбив пана-гвалтівника. Образ скривдженого кріпака, що стає народним месником, Ш. вивів у поемі «Варнак» (1848). Деякі дослідники пов'язують цей образ з особою Устима Кармалюка. Поема написана у своєрідній формі сповіді героя, у ній відчувається деякий вплив байронізму. Морально-етичні проблеми Ш. порушив також у поемах «Іржавець» (1847), «Чернець» (1847), «Москалева криниця» (1847 і 1857), «Титарівна» (1848), «Сотник» (1849) і «Петрусь» (1850). У цих творах іст. рефлексії поета перегукуються з його суб'єктивними настро-

ями політ. заслання. Та найбільше турбувало і мучило Ш. страждання уярмленого рідного народу.

Повісті, що їх Ш. написав на засланні рос. мовою (до нас дійшло 9), не дорівнюють своєю мист. якістю його поетичним творам і за життя поета не друкувалися. Вони пов'язані з традиціями сатирично-викривальної прози М. Гоголя, але в них значне місце посідають позасюжетні елементи (екскурси в минуле, вставні епізоди, авторські рефлексії, спогади, коментарі). Щедре використання в їх мові українізмів надає цим творам укр. нац. кольориту. Мемуарно-публіцистичний характер має і щоденник («Журнал») Ш., в якому день за днем майже протягом року зафіксовані основні події в житті поета, його враження, спостереження, роздуми, наміри і спогади. Щоденник Ш. має велике значення для вивчення біографії і творчості поета. Він також дуже цінний для характеристики рев., суспільно-політ., філос. та естетичних поглядів поета-мислителя і свідчить про його широку ерудицію.

Поеми, поезії й оповідання, писані рос. мовою (К. 1888, титульна стор.)

Десятирічне заслання вимучило Ш. фізично, але не зломило його морально. Після виходу поета на волю починається останній етап його творчості (1857—61). Розпочинає його поема «Неофіти», написана в грудні 1857 у Нижньому Новгороді. За іст. сюжетом поеми (переслідування християн рим. імператором Нероном) заховано актуальний сюжет жорстокої розправи рос. царів з борцями за нац. і соц. визволення (аналогію Миколи І — Нерон Ш. використав ще до заслання у вірші «Холодний Яр»). Незакінчена поема «Юродивий» (1857) — гостра політ. сатира, спрямована проти рос. самодержавства в особі Миколи І та його сатрапів на Україні. Оглянувши пройдений доти життєвий шлях, Ш. написав ліричний триптих «Доля», «Муза» «Слава» (1858). Тема циклу — самоусвідомлення поетом своєї творчості.

Повернувшись до Петербургу, змужнілий і загартований поет, у вірші «Подражаніє 11 псалму», афористично проголошує гасло всієї своєї творчості: «... Возвеличу / Малих отих рабів німих! / Я на сторожі коло їх / Поставлю слово». Ш. й далі підпорядковував ідейне спряму-

вання своєї політ. і особистої лірики меті пробудження нац. і соц. свідомості нар. мас України. Використовуючи характеристичну для його творчості мист. форму «подражанія», поет прорікає у вірші «Осії глава XIV» (1859) неминучість майбутньої рев. розправи над гнобителями України — рос. царями. Поема «Марія» (1859), присвячена одній з основних тем шевченківської творчості — темі про страдницьке життя жінки-матері. Образ Марії в поемі Ш. не має багато спільного з богословським образом Богородиці. Біблійний сюжет служить лише зовнішнім приводом для цілком самостійних висловлювань поета. У поемі Ш. мати виховала свого сина борцем за правду, віддала його людям для їх визволення, а сама «під тином», «у бур'яні умерла з голоду». І. Франко вважав цю поему «вершиною у створенні Шевченком ідеалу жінки-матері». Наприкінці життя Ш. почав перекладати «Слово о полку Ігоревім» (1860), та встиг перекласти лише два уривки — «Плач Ярославни» (2 редакції) і «З передсвіта до вечора». Свій останній поетичний твір, вірш «Чи не покинуть нам, небого», Ш. закінчив за 10 днів до смерті. Написаний з мужньою самоіронією у формі звернення до музи, цей вірш звучить як поетичний епілог Ш. творчості і відзначається неповторною ліричною своєрідністю.

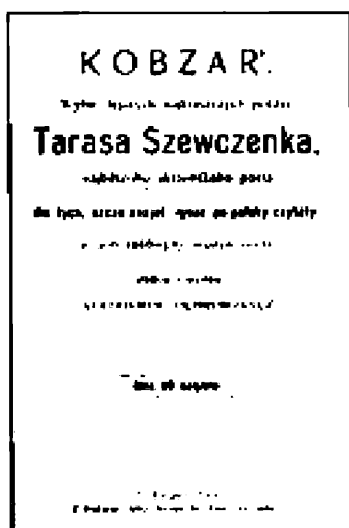
У духовній іст. України Ш. посів і досі беззастережно посідає виняткове місце. Значення його творчої спадщини для укр. культури важко переоцінити. Його «Кобзар» започаткував новий етап у розвитку укр. літератури і мови, а його живописна і граверська творчість стала визначним явищем не тільки укр., а й світового мистецтва. Поезія Ш., при всьому зв'язку з усною нар. творчістю, попередньою укр. й евр. літературами, була явищем наскрізь оригінальним і новаторським. Літературознавець О. Білецький, ред. акад. вид. творів Ш., справедливо підкреслив у нього особливий тип художнього пізнання, не повторений ніким і не повторюючий нікого у всій іст. світової літератури. Творчість великого поета внесла в укр. літературу незнане багатство тем, жанрів і формальних особливостей. Вивівши укр. літературу на

шляхи, якими йшов розвиток великих евр. літератур, Ш. надав їй загальноєвр., а разом з тим і світового значення.

Поснавши в своїх поетичних творах живу розмовну мову з словесно-виразовими засобами книжної мови, в тому числі й ц.-слов. та літописно-іст. елементами, Ш. підніс укр. літ. мову на новий, якісно вищий ступінь. У поетичних творах Ш. укр. мова набула незвичайного багатства барв та відтінків, а також можливостей передачі не тільки найтонших настроїв, почуттів і думок, а й глибоких філос. та політ.-суспільних узагальнень. Широко користуючись лексикою різних галузей науки й мистецтва, Ш. заклав основи термінологізації укр. лексики, підносячи цим самим укр. літ. мову до рівня розвиненіших мов світу.

Провідним мотивом творчості Ш., що пронизує також весь його життєвий шлях, була самовіддана любов до України і нерозривно зв'язана з нею ненависть до всіх її гнобителів. Його рев. заклик «... вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте» був зовсім новим словом не лише в укр. літературі. У розвитку нац. і соц. самосвідомості укр. народу творчість Ш. відіграла величезну роль. Поет став гол. надхненником нац.-визвольного руху на всіх землях України. Тому що його творчість порівняно швидко стала популярною і серед ін. поневолених Московією народів, вона вплинула на весь іст. процес у Сх. Європі. Таким чином, значення Ш. виходить далеко за межі іст. культури. Ш. — епохальне іст. явище. Це відразу зрозумів такий чуйний духовний захисник великорос. імперії, як В. Бєлінський. Запалавши «особистою ненавистю» (його власні слова), він підказував петербурзькому урядові застосувати до Ш. кару, що означала б його творчу смерть. Ідейно-політ. зміст і висока естетична цінність поезії Ш. приваблювали читачів ін. народів. Перші переклади творів Ш. з'явилися ще за його життя рос., поль., чес. і нім. мовами. Кількість перекладів зростала з кожним роком, так що тепер різні твори з «Кобзаря» перекладено понад стома мовами. Найбільшої популярності набув Ш. «Заповіт» (досі відомо понад 60 перекладів і стільки ж муз. інтерпретацій цього твору).

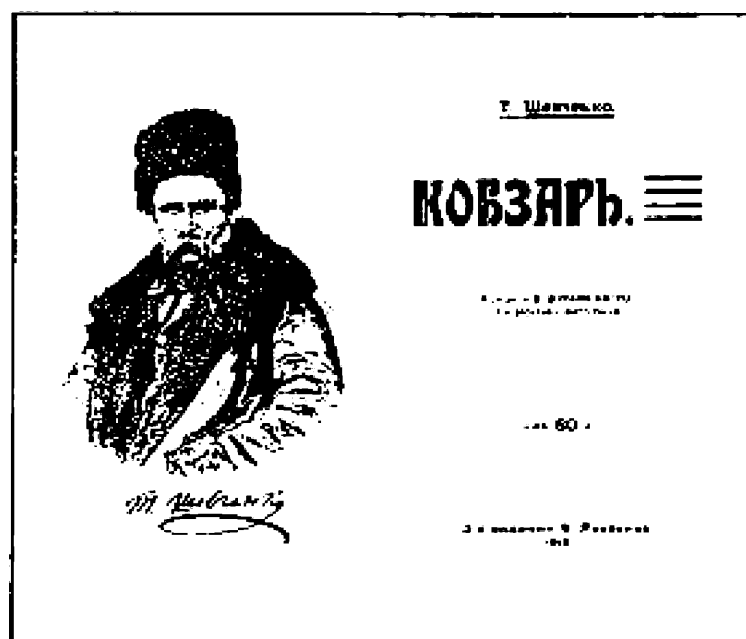
Поряд із критичними, публіцистичними та наук. працями про життя і творчість Ш. (див. *Шевченкознавство*) невпинно з'являються твори на шевченківську тематику як у нар. словесній, муз. та мист. творчості, так і в мист. літературі, музиці, образотворчому мистецтві. Мист. шевченкіяна обіймає велику кількість поетичних, прозових та драматичних творів.

Кобзар поль. абеткою, вид. В. Охримовича (Л. 1914)

Шевченківська тематика вийшла далеко за межі укр. нац. культури і набула між-нар. звучання. Серед іншомовних творів, присвячених великому укр. поетові, слід відмітити п'єсу бенгальського драматурга М. Рая «Тарас Шевченко» (Калькутта, 1965) та роман поль. письмен. Є. Єнджесвича «Українські ночі, або Родовід генія» (Варшава, 1966, 1970, 1972; укр. переклад Торонто, 1980).

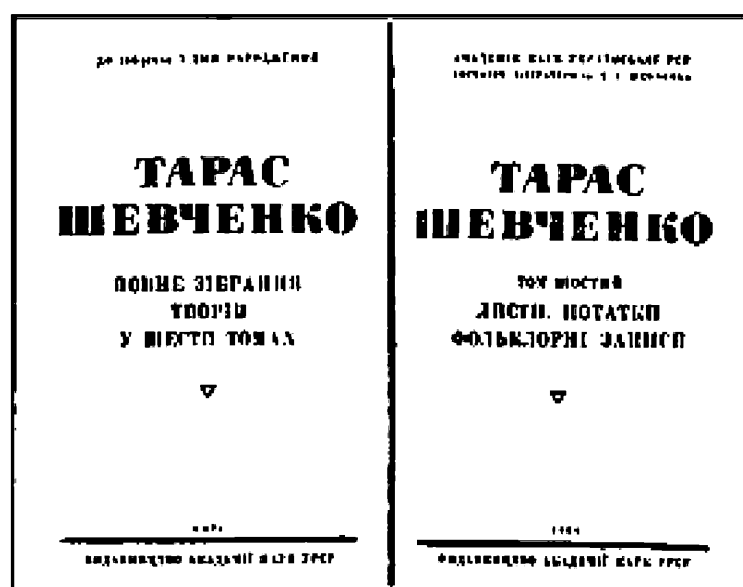
Твори. Іст. публікації літ. спадщини Ш. складна і досі достатньо не розроблена. Не зважаючи на довготривалу за-борону укр. друкованого слова в колишній Рос. Імперії (1863—1905) та на всі цензурні й ін. перешкоди, що їх рос., а пізніше і поль. влада ставили поширенню саме Ш. творів, вони видавалися сотні разів, як на Україні, так і за кордоном. Перше повне, як на той час, вид. «Кобзаря» підготував і здійснив В. Доманицький (П. 1907, 1908). За дорученням філол. секції НТШ, І. Франко зредагував 2-томний «Кобзар» (Л. 1908), що кількістю творів і багатством варіантів перевершив усі попередні вид. До 100-річчя з дня народження поета вийшов «Повний збірник творів Т. Шевченка» за ред. Д. Дорошенка (Катеринослав, 1914). За кордоном, 5-томне «Повне видання творів Т. Шевченка» зредагував і видав Б. Лепкий (Ляйпціг, 1919—20). Першу спробу акад. вид. творів Ш. зроблено в 20-их рр.

Кобзар за ред. В. Доманицького

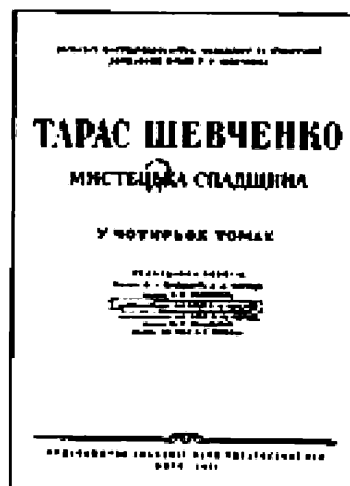
Комісія для видання пам'яток новітнього укр. письменства при УАН планувала видати «Повне зібрання творів Т. Шевченка» у 8—10 тт., але видано лише 4-ий і 3-тій томи, підготовані з незвичайно багатим коментарем під керівництвом акад. С. Єфремова (т. 4, Щоденні записки, К., 1927; т. 3, Листування, К., 1929). За ред. С. Єфремова і М. Новицького тоді ж таки видано п. н. «Поезія» двотомник поетичних творів Ш. (К., 1927). Після розгрому наук. шевченкознавства в УССР

«Повне видання творів Т. Шевченка» підготовано за ред. П. Зайцева Укр. Наук. Ін-том у Варшаві. Із запланованих 16 вийшли 13 тт. (В.-Л., 1934—39). З деякими відмінами, виправленнями і доповненнями це видання вийшло вдруге в 14 тт. у ЗДА (Чикаго, 1959—63). На Україні АН УРСР видала, згідно з тогочасними настановами ком. партії, «Повне зібрання творів» у 10 тт., що охопило літ. і мист. спадщину Ш. (т. 1—2, К., 1939, 1951—53; т.

Завершення розпочатого в 1920-их рр. Повного зібрання творів Т. Шевченка в шістьох томах, т. VI, вид. АН УРСР, К. 1964

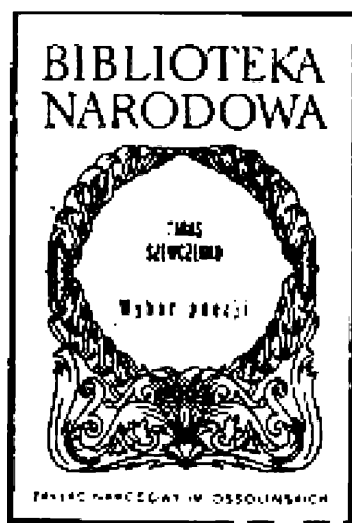
3—10, К., 1949—64). Найповнішим і найточнішим підсов. вид. літ. спадщини Ш. залишилося досі «Повне зібрання творів» у 6 тт. (К., 1963—64). Окремо вийшла «Мистецька спадщина» в 4 тт. (К., 1961—64; відп. ред. В. Касіяк). 5-томне вид. творів Ш. вийшло в Києві 1970—71 та 1978—79. Ін-т літератури АН УРСР готує до друку нове акад. зібрання творів Ш. у 12 тт. Рукописну спадщину Ш. і деякі прижиттєві вид. творів поета відтворено також фототипічним способом. Перше факсимільне вид. «Кобзаря» 1840 вийшло 1914 у Львові коштом НТШ. Фототипію унікального позацензурного примірника цього ж «Кобзаря» видано 1962 у Києві. З рукописної спадщини поета видано там же фототипічним способом «Малу книжку» і «Більшу книжку» (обидві 1963), альбом «Три літа» (1966), а також щоденник і автобіографію (1972).

Титульна стор. чотиритомника мист. спадщини Т. Шевченка (1961)

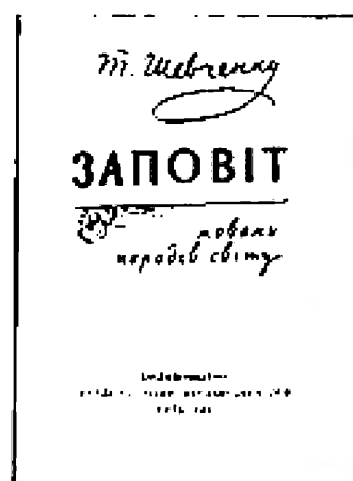
Переклади. Рос. мовою: Т. Шевченко. Собрание сочинений в 5 тт. (М., 1948—49, 1955—56, 1964—65), Т. Шевченко,

Кобзарь (М., 1972), Т. Шевченко. Собрание сочинений (1—4, М., 1977); поль. мовою: Т. Szewczenko. Wiersze wybrane (Л., 1913), Т. Szewczenko. Zbiorek wybranych poezji (В., 1921), Т. Szewczenko. Utwory wybrane (В., 1955), Т. Szewczenko. Poezje wybrane (В., 1972), Т. Szewczenko. Wybór poezji (Вроцлав, 1974) і чes. мовою: Т. Ševčenko. Výbor básní (Прага 1900), Т. Ševčenko. Výbor z díla největšího básníka a buditele Ukrajiny (Прага, 1951), Т. Ševčenko. Kobzar (Прага, 1953), Т. Ševčenko. Nazar Stodola (Прага, 1958), Т. Ševčenko. Hajdamáci (Прага, 1961); угор. мовою: Т. Sevczenko. Kobzos (Будапешт, 1953, 1961); рум. мовою: Т. Șevcenko. Cobzarul (Букарешт, 1957, 1963); сербо-хорв. мовою: Т. Ševčenko. Kobzar (Београд, 1969); болг. мовою: Т. Шевченко. Избрани произведения (1—2. Софія, 1960), Т. Шевченко. Кобзар (Софія, 1964); нім. мовою: Ausgewählte Gedichte von Taras Schewtschenko. Übertr. v. Julia Virginia (Ляйпціг, 1911), Т. Schewtschenko. Der Kobzar (1—2. М., 1951), Т. Schewtschenko. Die Haidamaken und andere Dichtungen (Берлін, 1951), Die ukrainische Lyrik 1840—1940. Ausgew. u. übertr. v. H. Koch (Вісбаден, 1955, Шевченкові твори: стор. 8—21), Т. Schewtschenko. Der Kobzar (М., 1962); англ. мовою: Т. Shevchenko. Selected Poems. Transl. by C. A. Manning (Джерсі-Сіті, 1945), Т. Shevchenko. The Kobzar of Ukraine. Transl. by A. J. Hunter (Вінніпег, 1922, Нью-Йорк-Вінніпег, 1961), Т. Shevchenko. Song out of Darkness. Selected Poems transl. by V. Rich (Лондон, 1961), The Poetical Works of Taras Shevchenko. The Kobzar. Transl. by C. A. Andrusyshen and W. Kirckonnell (Торонто, 1964, 1977), Т. Шевченко. Вибрані поезії. Укр. і англ. мовами (К., 1977), Т. Shevchenko. Selected

Вибрані поезії
Т. Шевченка
поль. мовою (1974)

Works. Poetry and Prose (М., 1979); франц. мовою: Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIXe siècle (Париж, 1921, Шевченкові твори: стор. 98—121), Le Jean Hus de Ševčenko. Trad. par S. Borschak et R. Martel (у ж. Le Monde Slave 1930, 1, стор. 378—388), Т. Chevtchenko. Poésies. Trad. par E. Guillevic (Париж, 1964), Т. Chevtchenko. Le Peintre. Trad. par J. Lafond et Guillevic (Париж 1964), Т. Chevtchenko (1814—1861). Sa vie et son œuvre. Recueil présenté par K. Uhryn et A. Joukovsky (Париж, 1964, переклади творів: стор. 79—116); Catherine. Poème de T. Chevtchenko, trad. par C. Szymanski (К., 1973); итал. мовою: T. Scevcenko. Liriche scelte del «Cobzar». Versione

Заповіт чужими
мовами (1961)

Пам'ятник Т. Шевченка в Києві

e note di M. Lipovetzka e C. Meano (Мілян-Фльоренція-Рим-Неаполь-Палермо, 1927), Т. Scevcenko. Liriche Ukraine. A cura di L. Salvini e di B. Sanminiatielli (Мілян, 1942); есп. мовою: Т. Shevchenko. Obras escogidas (М., 1964); Шевченкове слово і слава. Антологія перекладів з Шевченка чужими мовами (ред. Б. Кравців. Чикаго, 1964); Заповіт (оригінал і переклади 45 мовами, вид. Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1964); Заповіт. Мовами народів світу. К. 1960, 1961, 1964.

Література: див. Шевченкознавство.

Репродукції кольорових і графічних творів Т. Шевченка див. між стор. 3824—3825.

М. Антохій

Шевченкознавство, наук. вивчення життя, творчості та багатогранної діяльності Тараса Шевченка (Ш-ка), а також його місця в іст. Сх. Європи та в світовому літ. процесі. Вивчення спадщини Ш-ка — проблема невичерпна та багатобічна, і тому Ш., як міждисциплінарна галузь наук. знання, відзначається різними напрямками досліджень (біографічний, бібліографічний, літературознавчий, текстологічний, мовознавчий, лексикографічний, мистецтвознавчий, естетичний, псих., пед., рел. етичний, філос., суспільно-політ. тощо).

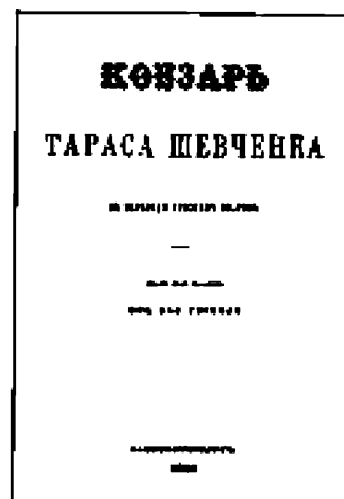
Одним з найважливіших джерел для вивчення життя і творчості Ш-ка є його рукописна й малярська спадщина. Переважна більшість рукописів поета зосереджена нині в Ін-ті літератури ім. Шевченка АН УРСР. Унікальна колекція шевченкіяни, зібрана бібліографом Ю. Меженком протягом 1911—69 (понад 15 тис. одиниць), зберігається тимчасово в Центр. наук. бібліотеці АН УРСР. Найбільшу колекцію творів поетичної і мист. спадщини Ш-ка, документів про його життя, творчість і рев. діяльність зібрано в Держ. музеї Т. Шевченка в Києві. Поетові рукописи й ділові папери зберігаються також в ін. архівах, бібліотеках та музеях України, а крім того, в наук. книгосховищах Ленінграду, Москви, Кракова, Женеви та ін. Повної наук. реєстрації музейної й архівної шевченкіяни досі немає.

Важливу роль в наук. дослідженні проблем Ш. відіграє бібліографічна шевченкіяна, що є однією з найбільш розроблених галузей укр. літературознавчої бібліографії. Проте й досі немає повного бібліографічного показника творів Ш-ка і літератури про його життя і творчість. Бракує бібліографічного довідника, який охопив би шевченкіяну, видану протягом останніх двох десятиліть, а також зведеної бібліографії шевченкіяни гол. мовами світу. Видані досі бібліографічні праці, присвячені іншомовній шевченкіяні, загалом неповні, застарілі й малотиражні. Ці вади бібліографічної шевченкіяни значно ускладнюють роботу дослідників і всіх тих, хто цікавиться творчістю Ш-ка.

Бібліографія друкованої шевченкіяни реєструє літературу від 1839. Ще за життя Ш-ка в укр., рос., поль., чес., нім., франц. та італ. пресі з'являлися рецензії, ст. й відгуки на творчість укр. поета. Першим вид. Ш-кових творів на Зах. була кн. «Новые стихотворения Пушкина и Шавченки», яка вийшла 1859, мабуть, з ініціативи П. Куліша в Ляйпцігу (в цьому першому безцензурному, але багатому помилками, вид., навіть у прізвищі, було вміщено 6 поезій укр. поета).

У Петербурзі вийшло 1860 нове неповне вид. «Кобзаря», а також «Кобзарь» у перекладі рос. поетів, з бібліографією опублікованих на той час творів Ш-ка й рос. перекладів їх (74 записи). Останньою прижиттєвою кн. Ш-ка був «Букварь южнорусский» (П., 1861), що його поет уклав і видав своїм коштом для недільних шкіл на Україні.

На поч. 60-их рр. найбільше матеріалів про Ш-ка вміщено в журн. «Основа», виникнення якого значною мірою пов'язане з його ім'ям (ст. М. Костомарова, П. Куліша, М. Чалого, О. Лазаревського та ін.). З цими матеріалами був знайомий Г.-Л. Цунк, автор першого нім. нарису про Ш-ка, надрукованого в ляйпцігському журн. «Die Gartenlaube» (ч. 28, 1862; укр. переклад ст. вміщено у львівській газ. «Слово» 7. 7. 1862). Першим дослідженням про життя і творчість Ш-ка, що вийшло окремим вид., була кн. поль. мовою Л. Совінського «Тарас Шевченко», з додатком перекладу «Гайдамаків» (Вільна, 1861). А. Гожалчинський видав 1862 у Києві кн. «Przekłady pisarzy małogosyjskich. Taras Szewczenko», куди ввійшли основні поетичні твори Ш-ка (ця робота була повністю перевидана 1863 у Кракові). Майже повний поль. переклад «Кобзаря», здійснений В. Сирокомлею (псевд. Л. Кондратовича), був виданий 1863 і перевиданий 1872 і 1883 у Вільні. Справі

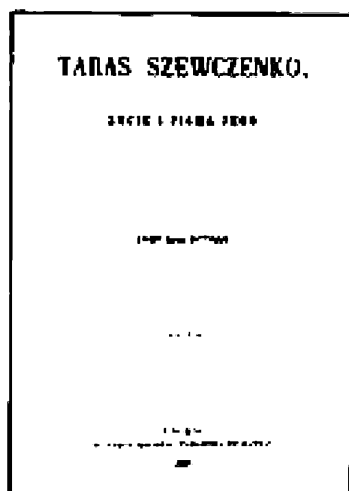
Кобзар у перекладі рос. мовою (1860)

популяризації творчості Ш-ка серед поляків послужив також критико-біографічний нарис Г. Батталі «Taras Szezczenko, życie i pisma jego» (Л., 1865), в якому автор відносив Ш-ка до найбільших поетів світу. Й.-Г. Обріст, перший перекладач поетичних творів Ш-ка нім. мовою, поклав цей твір в основу свого нарису «T. G. Szezczenko, ein kleinrussischer Dichter» (Чернівці, 1870). Завдяки цьому нарисові відомості про Ш-ка потрапили до праць нім. дослідників Й. Шерра, В. Каверави, В. Фішера та ін. Книжка Обріста викликала зацікавлення також серед ін. зах.-евр. літературознавців.

У зб. «Поэзия славян» (П., 1871) вміщено популярний нарис про Ш-ка видавця рос. перекладу «Кобзаря» М. Гербеля, а також ст. М. Костомарова «Малорусская литература», в якій автор, високо оцінюючи літ. спадщину укр. поета, вказав на її заг.-людське значення. На світове значення творчості Ш-ка вказував також П. Свенціцький у нарисі «Вік XIX у діях літератури української» (Л., 1871). Першою більш-менш докладною біографією Ш-ка, виданою в Росії, була праця В. Маслова (Маслія) «Т. Г. Шевченко. Биографический очерк» (М., 1874 і 1887), побудована на матеріалі вищезазначеної студії поль. дослідника Г. Батталі.

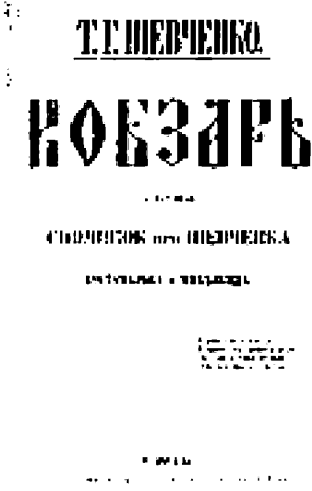
Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) посилили заборону й цензурні переслідування Ш-кових творів у Рос. Імперії, і тому справу публікації його літ. спадщини перенесено на зах. укр. землі й за кордон. У Львові вийшли 1867 двома томами «Поэзии Тараса Шевченка», серед яких значну частину становили політ. вірші й поеми, що не друкувалися в Росії або були спотворені рос. цензурою. Значним кроком уперед у популяризації літ. спадщини Ш-ка було 2-томне празьке вид. «Кобзаря» (1876), що його підготували до друку Ф. Вовк і О. Русов. З нагоди виходу в світ цього вид. франц. літературознавець Е. Дюран опуб-

Критико-біографічний нарис Г. Батталі

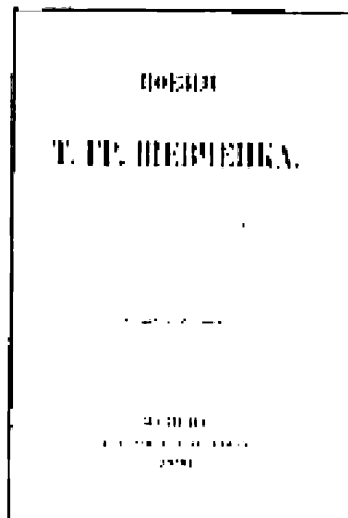
лікував у паризькому журн. «Revue des Deux Mondes» (15. 6. 1876) велику розвідку «Le poète national de la Petite-Russie, T. G. Chevtchenko», навіяну широкою симпатією до укр. поета й до України. На основі цього нарису написані ст. про Ш-ка Дж. Стівенса в нью-йоркському щомісячнику «The Galaxy» (червень 1876) та Ч. Діккенса-Молодшого в лондонському тижневику «All the Year Round» (5. 5. 1877). У мадрідському журн. «La Ilustración Española y Americana» (ч. 4, 1877) надруковано ст. В. Лесевича «Taras Shevchenko, el gran poeta de Ucrania», де наводилося й уривки з чотирьох поетичних творів укр. поета в перекладі есп. мовою. У висліді ґрунтовного вивчення творчості Ш-ка виникла розвідка К.-Е. Францоza «Die Kleinrussen und ihr Sänger», опублікована в скороченому вигляді в газ. «Augsburger Allgemeine Zeitung» (ч. 164—165, 1877), а в набагато повнішому вигляді в кн. «Vom Don zur Donau» (Ляйпціг, 1878). Розглянувши творчість Ш-ка у зв'язку з політ. і літ. життям укр. народу та розкривши універсальність його таланту, Француз вперше в нім. літературознавстві поставив Ш-ка в коло світочів людства й назвав його поетом «найвищої абсолютної вартости». Дослідник зробив спробу згрупувати твори Ш-ка в певні тематичні цикли й висловив чимало цікавих міркувань про художні особливості Ш-кових творів, даючи високу оцінку поемам «Гайдамаки», «Сон», «Кавказ», а також пейзажним та ліричним віршам укр. поета. Довідавшись з праць К.-Е. Францоza про Ш-ка, молодий тоді Г. Брандес так захопився його поезіями, що почав вивчати укр. мову, щоб могли читати їх в оригіналі. У кн. про свою подорож по Сх. Європі (1888) данський учений, високо оцінюючи творчість Ш-ка, вказав на жанрову різноманітність його поезій і відзначив блискучу майстерність поета в передачі найтонших нюансів людської душі.

Велике значення у популяризації творчості Ш-ка серед тогочасного наук. світу мала ст. М. Драгоманова «Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia (1798—1872)», надрукована в італ. журн. «Rivista Europea» (Фльоренція, 1873), а також його доповідь на міжнар. літ. конгресі в Парижі, яка вийшла 1878 у Женеві окремою брошурою («La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement russe»). З творчістю Ш-ка познайомилися через Драгоманова такі зах.-евр. вчені, як Е. Реклю, Л. Леже, А. де Губернатіс та ін. Кишеньковий «Кобзар», зручний для таємного перевезення до Рос. Імперії, видав у Женеві Ф. Вовк (1878), додавши до нього своє «Передне слово». «Сей мініатюрний 'Кобзарик' зробив свого часу ве-

Празьке вид. Кобзаря (1876)

лику сенсацію в Галичині і, певно, тисячами примірників був перевезений до Росії, бо його можна було сховати в кишені камізельки», писав про нього І. Франко. На стор. зб. «Громада» (ч. 4, 1879) Ф. Вовк опублікував ст. «Т. Шевченко і його думки про гром. життя», в якій вказував на велике іст. значення творчості укр. поета у визвольному русі поневолених Росією народів. У цій же зб. надруковано й ст. Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм». Хоч ця праця мала в цілому публіцистично-полемічний характер і містила ряд суперечливих тверджень та висновків, вона була помітним явищем у тогочасній літ. дискусії навколо спадщини Ш-ка. Драгоманов доклав багато зусиль, щоб поширити твори укр. поета за кордоном як в оригіналі, так і в перекладах евр. мовами. У Женеві він видав «Кобзар»

(1881), Ш-кову поему «Марія» (1882, лат. шрифтом: «Marija Maty Isusowa») та «Поезії Т. Шевченка, заборонені в Росії» (1890). На це останнє вид. з великою прихильністю відгукнувся І. Франко. Драгоманов листувався й особисто зустрічався з англ. славістом В. Морфілом, який, високо цінуючи творчість Ш-ка, присвятив укр. поетові 3 літературознавчі студії (найкраща з них вміщена в кн. «Slavonic Literature», Лондон, 1883).

З другої пол. 1870-их рр. відомості про Ш-ка поступово входять в евр. довідкові вид., енциклопедії та курси іст. слов. та світових літератур. Мало нового й цікавого внесли в тогочасне Ш. нариси, присвячені укр. літературі, в книгах О. Пипіна й В. Спасовича («История славянских литератур», т. 1, П., 1879; нім. переклад Ляйпціг, 1880; франц. переклад Париж, 1881), М. Петрова («Очерки истории украинской литературы XIX столетия», К., 1884) та О. Огоновського («История литературы русской», т. 2, Л., 1889). Книга М. Чалого «Жизнь и произведения Тараса Шевченко» (К., 1882) містила найповніший на той час огляд життєписного матеріалу про поета й давала стислу характеристику його творчості. Проте, некритичне використання джерел нерідко призводило автора до хибних тверджень та міркувань. Деякі шевченкознавчі питання висвітлив М. Дашкевич у своєму відгуку на кн. М. Петрова («Отзыв о сочинении г. Петрова: 'Очерки

истории украинской литературы XIX столетия'», П., 1888). Підкреслюючи світове значення творчості Ш-ка, дослідник у першу чергу відзначив його особливу роль в іст. укр. літератури й укр. народу, маючи на увазі не лише Сх., як це робив М. Петров, а й Зах. Україну.

Гол. промотором наук. Ш. був у 80-их рр. І. Франко, один з найвидатніших дослідників Ш-кової спадщини, а також невтомний перекладач, видавець і популяризатор Ш-кових творів. Поетичною творчістю Шевченка Франко захоплювався від ранніх юнацьких років, вивчивши напам'ять майже всього «Кобзаря». Його перша шевченкознавча розвідка «Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка», надрукована у львівському журн. «Світ» (ч. 8—12, 1881; ч. 1, 1882), мала, однак, виразне ідеологічно-полемічне спрямування, чим пояснюється тогочасний підхід Франка до поеми «Гайдамаки» і його інтерпретація поем «Сон» і «Кавказ». Проте, молодий критик підкреслює явну перевагу Ш-ка над рос. поетами в царині рев. політ. поезії і наголошує самостійницький характер Шевченкової творчості. Невдоволений своїми першими нарисами про політ. поезію Ш-ка, Франко мав намір присвятити цій темі свою докторську дисертацію, але цей цікавий задум залишився нездійсненим. Вдумливий і об'єктивний критицизм Франка виявився в його розвідці, присвяченій поезії «Перебендя» (Л., 1889). Насвітлюючи своєрідність Ш-кового романтизму, дослідник переконливо показав пов'язаність його з евр. романтикою, а також з укр. літ. і фолклірними традиціями. Написана 1890 Франкова студія «'Тополя' Т. Шевченка» відзначається широтою перспективи, з якої дослідник аналізує Ш-кову баладу. У цьому творі виявилася, за словами Франка, «здорова, світла і чоловіколюбна натура нашого поета». Визнаючи іст. і літ. заслуги Ш-ка, Франко рішуче поборював безкритичний культовий підхід до спадщини поета і вказував на об'єктивні завдання і проблеми її наук. вивчення. У львівській газ. «Зоря» (ч. 5, 1891) Франко опублікував нарис «Тарас Шевченко», що був спробою синтетичного розгляду життєвого і творчого шляху поета на тлі його доби. У дещо відмінних варіантах ця ст. з'явилася згодом у польс. газ. «Kurier Lwowski» (ч. 62—64, 66—68, 1893), у віденському часописі «Die Zeit» (ч. 4136, 1914) та, після смерті автора, у лондонському журн. «The Slavonic Review» (т. 3, 1924). У студії «Наймичка' Т. Ш-ка» (ЗНТШ, кн. 6, 1895) Франко, зіставивши Ш-кову поему з однойменною повістю, зробив багато цікавих і влучних спостережень, що стосувалися тоді ще не дослі-

джених естетичних поглядів поета. Глибинне проникнення Франка у творчу лабораторію Ш-ка виявила праця «Із секретів поетичної творчості», опублікована у ЛНВ (кн. I, 1898; кн. 6, 1899). Останньою шевченкознавчою працею Франка була студія «Ш-кова 'Марія'», надрукована після смерті автора в ЗНТШ (т. 119—120, 1917). Поему «Марія» Франко вважав одним з найкращих творів Ш-ка, доказом, що важка і довгочасна неволя не зломилася великого поета. У цілому Франко присвятив Ш-кові бл. 60 праць, які друкувалися укр., поль., нім., рос. і англ. мовами. Також перекладав його поезії нім. мовою. Про пов'язаність поезії Ш. з творами А. Міцкевича писав О. Колесса (ЗНТШ, III, Л. 1894).

Численні матеріали і ст. про життя і творчість Ш-ка друкувалися на стор. львівського двотижневика «Зоря» (1880—97), наук. місячника КСт. (1882—1906), ЗНТШ (з 1892) та ЛНВ (з 1898). У чернівецькій газ. «Буковина» надруковано 1892—93 під псевд. П. Вартового ст. Б. Грінченка «Листи з України Наддніпрянської» (окреме вид. К., 1917), в якій автор порушив ряд засадничих питань, пов'язаних з укр. нац. відродженням. Закінчуючи свій шостий лист, повністю присвячений Ш-кові, Грінченко характеризує виняткове значення геніального поета словами, що й досі залишились актуальними: «Ми певні, що в укр. літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Ш-кові талантом, але не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого нац. відродження; будуть великі письменники, але не буде вже пророків». На листи Грінченка відповів з Софії М. Драгоманов своїми «Листами на Наддніпрянську Україну» (в ж. «Народ» і частинно тій таки газ. «Буковина», 1892—93). У цій полеміці з Грінченком, Драгоманов повторює, з деякими відмінами, свої давніші думки про Ш-ка, проте й він визнає геніальність поета і розцінює нац. і соц. переконання Ш-ка «як епохальну появу в іст. гром. думки на Україні».

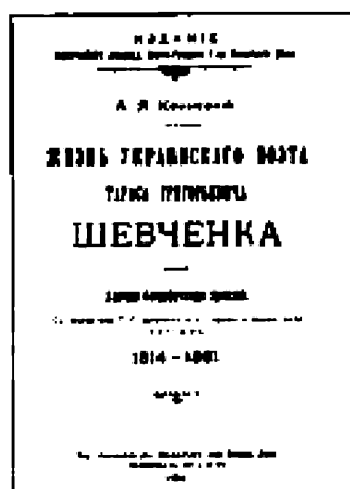
Переглянувши й доповнивши свої нариси про Ш-ка, що були надруковані в «Зорі» і в ЗНТШ, О. Кониський об'єднав їх у 2-томній монографії п. н. «Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя» (1—2, Л., 1898—1901; скорочений варіант біографії вийшов 1898 в Одесі рос. мовою). Завдяки критичній аналізі відомих на той час матеріалів, дослідник спростував чимало хибних тверджень попередніх Ш-кових біографів і набагато докладніше висвітлив літ. і мист. біографію поета. Не зважаючи на деякі хиби, праця Кониського була однією з перших спроб наук. біографії Ш-ка. Віршознавча

розвідка С. Людкевича «Про основу і значення співності в поезії Т. Ш-ка», опублікована у львівському місячнику «Молода Україна» (1901, 5—6, 8—9; 1902, 4), започаткувала наук. вивчення Ш-кової віршової техніки. Основи наук. бібліографії шевченкіяни заклали М. Комаров працею «Т. Ш-ко в літературі и искусстве. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Ш-ко» (О., 1903). Ця праця була ґрунтовним доповненням бібліографічних матеріалів, надрукованих раніше у ж. КСт. (1886, 3—4).

Текстологічні проблеми Ш-кового «Кобзаря» вивчав В. Доманицький, перевіряючи за рукописами та публікаціями значну частину поетичних творів Ш-ка. Підсумки цієї роботи дослідник зробив у розвідці «Критичний розслід над текстом 'Кобзаря'» (КСт., 1906, 9—12, окремо К., 1907). За ред. В. Доманицького вийшло 1907 у Петербурзі перше повне вид. «Кобзаря» (2-е вид. 1908), що надовго було взірцем для наступних перевидань поезій Ш-ка. Дослідник іст. Запорізької Січі Д. Яворницький видав п. н. «Матеріали до біографії Т. Ш-ка» зб. цінних архівних матеріалів про перебування поета на засланні, до якої додав факсиміле Ш-кової автобіографії (Катеринослав, 1909). Його ґрунтовну розвідку «Запорожцы в поэзии Т. Ш-ко» опубліковано в ж. «Летопись Екатеринославской учёной архивной комиссии» (1912, 8).

Однією з перших спроб аналізу Ш-кової поезії з марксистських позицій була доповідь А. Луначарського «Великий народный поэт», виголошена 30. 3. 1911 на ювілейному шевченківському вечорі укр. громади в Парижі. Зіставляючи Ш-ка з ін. великими поетами, Луначарський підкреслював ідейне багатство «Кобзаря» та високу культурність його автора. Луначарський вважав Ш-ка не тільки поетом нац., але й поетом-націоналістом, в поезії якого питання про долю укр. народу посідає перше місце. На думку Луначарського, навіть Міцкевич не виявляв своєї любові до батьківщини в такій зворушливій формі, з такою шаленою силою. «Ш-ко-літератор підтримував Ш-ка-громадянина в його націоналізмі».

Між двома шевченківськими роковинами (1911—14) молодий тоді дослідник П.

Титульна стор. О. Кониського біографії Т. Шевченка, одеське вид. 1898

Зайцев, інтенсивно розшукуючи пам'ятки та реліквії по Ш-кові, натрапив на ще не відомі рукописні й малярські матеріали, що їх він використав для ст. п. н. «Новое о Ш-ке» (Русский библиофил, 1—2, П., 1914). З нагоди ювілею 1914 літературознавець В. Щурат зібрав свої дотогочасні шевченкознавчі ст. в кн. «З життя і творчості Т. Ш-ка» (Л., 1914), а історик мистецтва О. Новицький видав монографію «Т. Ш-ко як маляр» (Л.-М., 1914), у якій вперше широко висвітлено діяльність Ш-ка-художника. Серед праць, написаних до цього ж ювілею, варто згадати й студію Я. Яреми п. н. «Уява Ш-ка» (Тернопіль, 1914), яка містила чимало цінних спостережень над провідними тенденціями Ш-кового образотворення. Ритмічну й звукову побудову поетичних творів Ш-ка розглядав білор. поет і критик М. Богданович у ст. «Краса и сила. Опыт исследования стиха Т. Ш-ко», опублікованій у ж. «Украинская Жизнь» (М., 1914, 2). Для Холмщини—Підляшшя видано 1914 у Львові «Kobzar» поль. абеткою з популярним вступом.

Важливим фактом у тогочасному Ш. була поява ґрунтовної літ. студії швед. славіста А. Єнсена «Тарас Ш-ко. Життя укр. поета», що вийшла 1916 у Відні нім. мовою. Ця монографія була новим кроком в освоєнні та інтерпретації спадщини укр. поета закордонним Ш. За словами швед. вченого, Ш-ко був не лише видатним нац. поетом, але й «універсальним духом, світоцем людства», який в іст. світової літератури «збудував собі пам'ятник, тривкіший від криці». Першою спробою психоаналітичної інтерпретації поезії Шевченка була праця С. Балея п. н. «З психології творчості Ш-ка» (Л., 1916).

Кілька наук. ст., присвячених Ш-кові, містив т. СХІХ-СХХ ЗНТШ (Л., 1917). Серед них була й остання шевченкознавча праця І. Франка «Ш-кова 'Марія'», а також розвідка В. Щурата «Основи Ш-кових зв'язків з поляками», яка помітно збагатила політ. біографію поета. За ред. П. Зайцева вийшло 1918—19 у Києві 5 чисел ж. «Наше Минувле», в якому особливу увагу приділено питанням Ш.

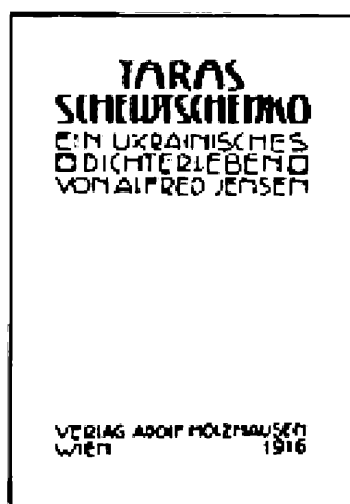
Іст. підсов. Ш. досі ще не написана, а дотеперішні спроби її періодизації з наук. погляду незадовільні. Загалом кажучи, в окупованій більшовиками Україні Ш., не

зважаючи на складну політ. ситуацію та панівну марксистську фразеологію, відзначалося в 20-их рр. як методологічним, так й ідеологічним плюралізмом. Заснована ще 1918, УАН зосередила навколо себе ряд досвідчених літературознавців, що заходжувалися також коло питань наук. Ш. Серед них були дослідники-документалісти (С. Сфремов, М. Новицький, В. Міяковський, Є. Марковський), представники іст.-соціологічного (Д. Багалій, Й. Гермайзе, О. Дорошкевич, М. Плевако, В. Коряк) та іст.-естетичного напрямків (П. Филипович, В. Петров, П. Рулін, Б. Варнеке), а також літературознавці, що їх можна зарахувати до формалістичної школи (Б. Якубський, А. Шамрай, Я. Айзеншток, Б. Навроцький).

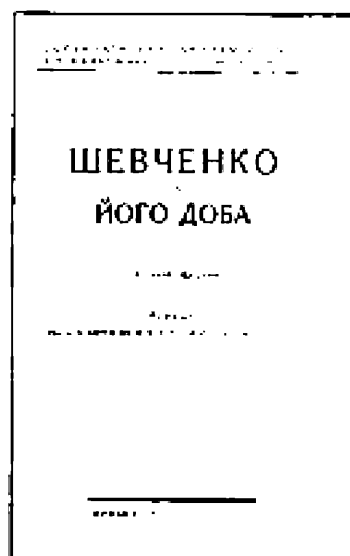
Початок Ш. на підсов. Україні зробив зб. «Тарас Шевченко», виданий у 60-у річницю з дня смерти поета за ред. Є. Григорюка і П. Филиповича (К., 1921). Цей зб. містив м. ін. статті О. Дорошкевича, А. Лободи, П. Руліна, П. Филиповича та Б. Якубського. У першій пол. 20-их рр. основною формою публікації дослідних праць шевченкознавців були наук. зб., ювілейні вид. журн. та окремі журнальні ст. Окремими вид. вийшли в той час розвідки Я. Айзенштока («Ш. — сучасна проблема», Х., 1922), М. Плевака («Ш-ко й критика», Х., 1924), Д. Багалія («Т. Ш-ко і Кирило-Методіївці», Х., 1925) та О. Базрія («Т. Ш-ко в літературній обстановці», Баку, 1925). Цінні шевченкознавчі матеріали містили «Шевченківський зб.», виданий за ред. П. Филиповича (К., 1924), дво-місячник Іст. Секції УАН «Україна» (1—2, К., 1925) і 2-томний зб. «Ш-ко та його доба» (К., 1925—26). Шевченківські матеріали друкувалися також в окремих кн. ЗІФВ УАН. В окупованій поляками Галичині вийшли м.

ін. праці І. Свенціцького («Ш-ко в світлі критики й дійсності», Л., 1922) та М. Возняка («Ш-ко й княжна Репніна», Л., 1925).

Заснований 1926 наук.-дослідний Ін-т Т. Ш-ка, з гол. осередком у Харкові і філією в Києві, провів до кін. 20-их рр. значну працю в ділянках збирання рукописної й малярської спадщини поета, дослідження біографії і доби Ш-ка та текстологічного вивчення його творів. Шевченкознавчі дослідження та матерія-

Титульна стор. студії А. Єнсена

Титульна стор. зб. Шевченко та його доба (К. 1925—26)

ли друкувалися у виданих Ін-том зб.-щорічниках («Шевченко», Х., 1928, 1930), а також в органі Ін-ту «Літ. архів», що виходив двомісячно (Х., 1930—31). У київ. філії Ін-ту готовлено до видання «Словник Ш-кової мови» та «Словник Ш-кових знайомих», але — через зміну політ. обставин — роботу над ними не завершено.

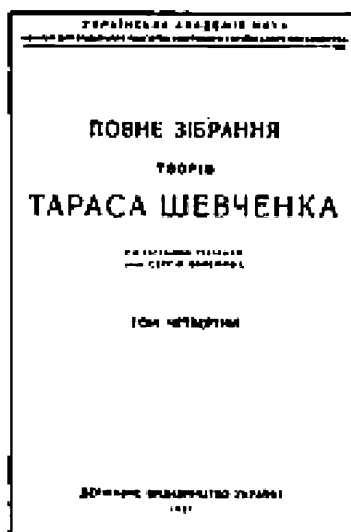
Одним з найвидатніших шевченкознавців першої пол. цього сторіччя був акад. С. Єфремов. Його великі заслуги в боротьбі за наук. висвітлення спадщини Ш-ка, досі ще достатньо не вивчені. Праці Єфремова підсов. літературознавці вперто промовчують. Дореволюційні ст. на шевченківські теми, написані протягом яких 15 років, Єфремов зібрав у кн. «Т. Ш-ко» (К., 1914). Позиції Єфремова в укр. Ш. закріпилися 1921, коли видатний учений очолив створену при УАН Комісію для видання пам'яток новітнього укр. письменства. Гол. завданням колективної роботи Комісії Єфремов поставив опрацювання повного акад. вид. Ш-кових творів. З наміченого широкого пляну вдалося виконати лише частину. За ред. Єфремова і з його вступними ст. вийшли 1927 4-ий том («Щоденні записки»), а 1929 3-ій том («Листування») «Повного зібрання творів Т. Ш-ка». У складанні коментарів брали участь, крім С. Єфремова: акад. А. Лобода, В. Міяковський, М. Новицький, акад. О. Новицький, Д. Ревуцький, П. Рулін та П. Филипович. Підготований О. Новицьким 8-ий том творів охоплював малярську спадщину Ш-ка. Він був закінчений і готовий до друку, але не вийшов у світ через політ. репресії у зв'язку з процесом СВУ. Незавершене перше акад. вид. творів Т. Ш-ка вважається найвищим досягненням наук. Ш. 20-их рр.

Розгром УАН 1930 й арешт майже всіх наук. співр. Ін-ту Т. Ш-ка мали згубний вплив на дальшу долю шевченкознавчої науки в УССР. Заслання С. Єфремова, Й. Гермайзе, М. Новицького, М. Плевака, Б. Навроцького, П. Филиповича, В. Міяковського та ряду ін. видатних дослідників, гострий контроль над тими, що лишилися, призначення на дир. Ін-ту ім. Ш-ка партійних діячів, що нічого спільного з наукою не мали, спричинилися в 30-их

рр. до ліквідації підсов. Ш. як науки. Почалася доба систематичного фальшування спадщини Ш-ка в дусі марксо-ленінської ідеології, доба, що в ССРСР триває до сьогодні.

Екстермінаційний похід Москви проти укр. культури і науки, започаткований наприкін. 20-их рр., мав на меті обеззброїти Україну в її прагненнях до власного нац.-держ. життя. Однією з гол. перешкод на шляху до цієї мети була світла постать Ш-ка та його невмируща спадщина. Треба було раз назавжди відібрати в Україні її нац. пророка і, ґрунтовно спотворивши його образ, запрягти до воза партійно-режимної пропаганди. Для досягнення цієї мети вистачило «по-ленінському» підійти до його спадщини і «по-партійному» розв'язати проблеми Ш. (пор. «Ш. Підсумки й проблеми», К., 1975, стор. 175). Про те, як ця партійна «розв'язка» на практиці виглядала, свідчить довгий реєстр знищених та репресованих тоді шевченкознавців. Один з видатних сучасних підсов. літературознавців, Є. Кирилюк, ні словом не згадуючи своїх знищених тодішніх колег, описує ліквідацію наук. Ш. в УССР такими словами: «Потрібен був певний поворот від акад., почасти об'єктивістського дослідження спадщини поета до справді партійного, марксистсько-ленінського Ш. Поворот цей був здійснений у „Тезах до 120-річчя від дня народження Т. Г. Ш-ка“ Відділу культури і пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У 1934 р., в ст. В. Затонського, А. Хвилі, Є. Шабліовського, Ю. Йосипчука та ін. Великий поет, за аналогією з ученням В. І. Леніна про Белінського, Чернишевського, Добролюбова, Некрасова, був визначений як сел. рев. демократ» (Є. Кирилюк, «Біля джерел радянського Ш.», ж. Прапор, Х., 1967, 8). Згідно з вищезгаданими «Тезами», тодішній дир. Ін-ту Т. Ш-ка Є. Шабліовський написав і видав кн. «Ш-ко і рос. рев. демократія» (К., 1935), але й у ній знайдено «ідеологічні недоліки» та «вульгарно-соціологічні надуживання». Не зважаючи на те, що в своїх ст., доповідях і кн. Шабліовський намагався висвітлити життя і творчість поета з марксо-ленінських позицій, лаючи С. Єфремова, А. Ніковського, С. Пилипенка, А. Річицького й ін. дослідників із глумливо визначуваної ним «школи Скрипника», він був заарештований 1936 і засланий. Низка популярних видань Шевченкових поезій стала появлятися з купюрами «невигідних» місць та з пропуском політ. непідходних творів.

Згідно з проголошеними 1934 партійними директивами, пророка укр. нац. революції обернено на спільника рос. рев. демократів. Ш-ків націоналізм, що його стверджували у своїх писаннях такі марк-

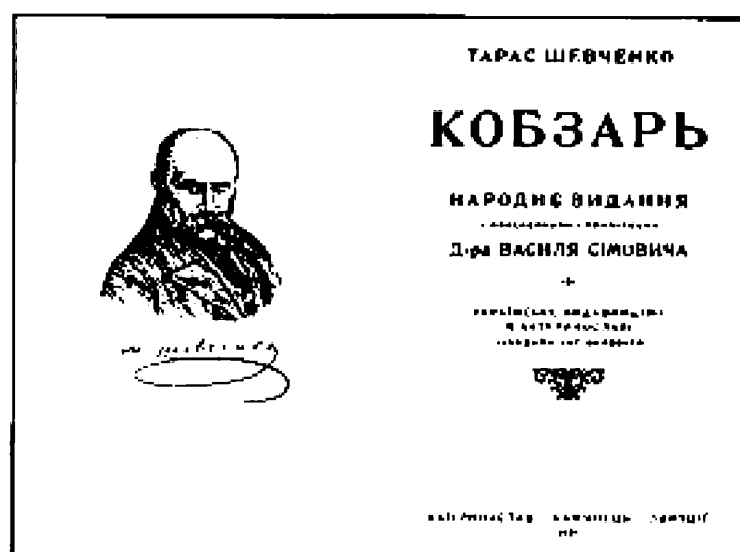

Титульна стор. т. 4, з невиданого «Повного зібрання творів Т. Шевченка, за ред. С. Єфремова, 1927, вид. АН УРСР

систські автори, як А. Луначарський, В. Затонський, ба навіть ранній Шаблійовський, а також основна тема Ш-кової творчості, нац.-визвольна боротьба України, в другій пол. 30-их рр. зникли з праць підсов. літературознавців. Відтоді Ш. в УССР стоїть, як говорив М. Хвильовий, під опікою «рос. диригента». Так, рос. літературознавець М. Бельчиков у кн. «Т. Шевченко. Критико-биографический очерк» (М., 1939) проголосив не існуючу й ніким не доведену дружбу Ш-ка з Чернишевським, включивши укр. нац. поета в «плеяду предшественников русской социал-демократии». У намаганні привласнити спадщину Ш-ка рос. культурі Бельчиков покликається на ін. великорос. неділимця, М. Горького, який «видел значение Ш-ко в том, что он поэт не только украинский, но и общерусский». У цьому ж дусі Ш-ко був взятий 1941—45 «на озброєння» сов. воєнною пропагандою, яка всіма засобами намагається посилити «бойове надхнення» Червоної армії та «патріотизм» поневолених Москвою народів.

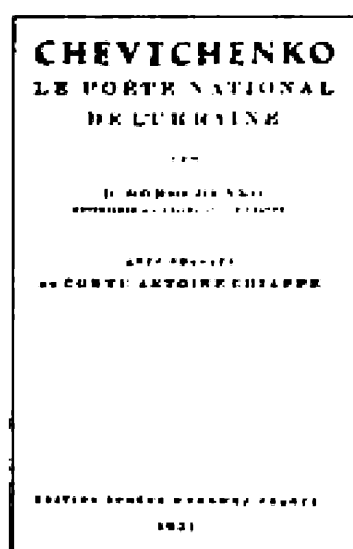
Боротьбу І. Франка і С. Єфремова за наук. вивчення і правильне висвітлення спадщини Ш-ка продовжують укр. вчені у вільному світі. Популяризації неспотвореного образу поета немало прислужився наук.-популярний нарис Д. Дорошенка «Schewtschenko, der grosse ukrai-

nien au XIXe siècle» (Le Monde Slave, Париж, листопад 1930), наголошуючи рев. націоналізм поета та його рев. концепцію держ.-політ. самостійності України. У Львові НТШ видало 1933 працю І. Борщака «Шевченко у Франції. Нарис з іст. франко-укр. взаємин». Розвідка П. Зайцева «Szewcszenko a Polacy» (В., 1934) була спробою поставити укр. поета на перехрестя укр.-поль. стосунків сер. 19 ст. Нарис В. Сімовича «Т. Ш-ко. Його жит-

Кобзар з коментарями В. Сімовича (1921)

тя і творчість» (Л., 1934), виданий з нагоди 120-их роковин народження поета, мав наук.-популярний характер (перевид. 1941 і 1944); важливим було його ляйпцігське видання поезій Ш-ка з обширними коментарями (1921). Найбільше заперечень сов. критики викликала студія С. Смоль-Стоцького «Т. Ш-ко. Інтерпретації» (В., 1934); у ній автор підкреслював негативне ставлення поета до будь-якої злуки з Московщиною, вважаючи її за найбільше нещастя України, за джерело її занепаду. І. Огієнко друкував у редактованому ним ж. «Рідна Мова» цікаві спостереження над мовою Ш-ка (В., 1934—35). Укр. Наук. Ін-т у Берліні видав 1937 зб. «Т. Schewtschenko, der ukrainische Nationaldichter (1814—1861)», куди ввійшли наук. доповіді К. Масра, Г. Шпеха і З. Кузелі, а також деякі твори поета в нім. перекладі. У кн. «Ukrainische Literatur im Dienste ihrer Nation» (Берн, 1939) була надрукована ст. О. Грицай «Т. Schewtschenko und die Ukraine von heute». Цінним внеском у наук. Ш. була кн. Ф. Колесси «Студії над поетичною творчістю Т. Ш-ка» (Л.-К., 1939), що складалася, власне, з двох монографій, органічно пов'язаних одна з одною: «Фолклорний елемент у поезії Т. Ш-ка» і «Віршова форма поезій Т. Ш-ка». Перша монографія вважається й досі одним з основних досліджень з проблеми Ш-ко і фолклор, а синтетична студія про шевченківське віршування стала в укр. віршознавстві класичною. Праці Ф. Колесси

Т. Шевченко укр. нац. поет — франц. мовою (1931)

Т. Шевченко укр. нац. поет — італ. мовою (1939)

nische Nationaldichter» (Берлін, 1929). Цей рельєфний літ. портрет поета був виданий також франц. (Прага, 1931), англ. (Прага, Вінніпег, Нью-Йорк — всі 1936, Авсбург, 1946) та італ. (Прага, 1939) мовами. У ст. «Die Forschung über T. Schewtschenko in der Nachkriegszeit» (Zeitschrift für slavische Philologie, т. 9, Ляйпціг, 1932) Д. Дорошенко дав стислий критичний огляд шевченкознавчих досліджень у 20-их рр. Роль і значення Ш-ка в укр. нац.-визвольному русі 19 ст. висвітлив І. Борщак у розвідці «Le mouvement national ukrai-

цінні; перш за все тим, що в них об'єднані два принципи дослідження — етно-музикологічний та літературознавчий.

Гол. осередком наук. Ш. був у 30-их рр. Укр. Наук. Ін-т у Варшаві. З ініціативи його дир. О. Лотоцького Ін-т запланував видати повне критичне зібрання творів Ш-ка. Не зважаючи на майже непоборні труднощі (брак автографів та оригіналів мист. творів поета), із запланованих 16 вийшли у світ 13 тт. (1934–38). У т. 1 мала бути біографія Ш-ка, написана П. Зайцевим. Аркуші цього тому були 1939 надруковані, але після окупації Галичини польськими шевиками наклад кн. сконфісковано. Сліди біографічної праці Зайцева, що була плодом багаторічних досліджень, помітні в російськомовній монографії «Ш-ко» (М., 1941) сов. письмен. М. Шагінян. Книга П. Зайцева вийшла в світ щойно 1955 заходами НТШ у ЗДА і Європі. Тт. 2–4 і 6–12 вийшли за ред. П. Зайцева, т. 14 — за ред. Б. Лепкого, т. 15 — за ред. Р. Смаль-Стоцького, а т. 16 (бібліографія) зібрав і впорядкував В. Дорошенко. Це — через воєнні обставини не завершене — вид. творів Ш-ка було найбільшим здобутком наук. Ш. 30-их рр. Воно включало також цінні ст. й коментарі Л. Білецького, І. Бриха, В. Дорошенка, Д. Дорошенка, Б. Лепкого, О. Лотоцького, Є. Маланюка, С. Сірополка, Р. Смаль-Стоцького, Д. Чижевського та ін.

Крім згаданої вище монографії М. Шагінян, з'явилися в час війни ще такі шевченкознавчі праці: Я. Айзеншток «Як працював Ш-ко» (К., 1940); О. Борщазівський і М. Йосипенко «Ш-ко і театр» (К., 1941); М. Грінченко «Ш-ко і музика» (К., 1941); С. Гординський «Т. Ш-ко — маляр» (Кр.-Л., 1942); Є. Ю. Пеленський «Ш-ко — класик» (Кр.-Л., 1942); Л. Булаховський «Мовні засоби інтимізації в поезії Т. Ш-ка» (Укр. література, Уфа, 5–6, 1942; 3–4, 1943); О. Дорошкевич «Т. Ш-ко й укр. літ. рух» (Укр. література, 3–4, 1944); «Пам'яті Т. Ш-ка», зб. доповідей (М., 1944); Д. Тамарченко «Творчість Т. Ш-ка і рос. рев.-демократична література» (М., 1944).

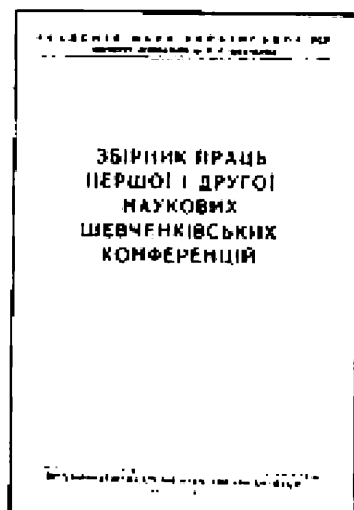
Перше післявоєнне вид. Ш-кових творів вийшло не на Україні, а в ЗДА. Америк. славіст К. А. Меннінг видав кн. «Taras Shevchenko. The Poet of Ukraine» (Джерсі-Сіті, 1945), до якої увійшли вибрані вір-

ші і поеми укр. поета в його перекладі і з його вступною ст. В УССР перші повоєнні рр. не були сприятливі для розгортання шевченкознавчих досліджень. Т. зв. «ждановщина» викликала чергову хвилю нагінок на укр. культ. життя, про що свідчить відома постанова ЦК КП(б)У від 24. 8. 1946 «Про перекручення і помилки у висвітленні іст. укр. літератури» в «Нарисі іст. укр. літератури» АН УРСР за ред. С. Маслова і Є. Кирилюка (К., 1945). В Ін-ті літератури АН УРСР, що відновив свою роботу в Києві, створено відділ Ш., але його наук. діяльність розгорталася споч. дуже повільно (перші монографії вийшли в світ щойно в 50-их рр.). Основна робота зосереджувалася на завершенні розпочатого ще за довоєнного часу акад. вид. спадщини Ш-ка («Повне зібрання творів у десяти томах»): 1949 видано тт. 3–4 (драматичні твори, повісті); 1951 — т. 5 (щоденник, автобіографія); 1951–53 перевидано тт. 1–2 (поетичні твори), що вийшли 1939; 1957 видано т. 6 (листи, нотатки, фолклорні записи); нарешті, 1961–64 вийшли тт. 7–10 (мист. спадщина). Хоч вид. цього акад. 10-томника тривало чверть сторіччя, він мав ряд явних вад, особливо текстологічного характеру. Хиби цього вид. значною мірою усунуто в «Повному зібранні творів у шести томах» (К., 1963–64), що з текстологічного погляду залишилося досі найкращим підсов. вид. літ. спадщини Ш-ка. Мист. спадщина поета вийшла окремо в 4-х томах (К., 1961–64).

Ін-т літератури АН УРСР влаштовує з 1952 щорічні наук. шевченківські конференції, а доповіді та повідомлення, виголошені на цих конференціях, систематично виходять окремими зб. (1954–86 вийшло 27 таких зб.). Оpubліковані в них праці з наук. погляду дуже нерівноцінні. Поряд із писаннями, в яких з нудною трафаретністю та догматичною претенсійністю повторюються відомі партійно-пропагандистські тези, буває і немало оригінальних, новаторських досліджень, високий наук. рівень яких не підлягає сумніву. Але й переважна більшість цих праць, як і всіх ін. шевченкознавчих публікацій в УССР, не позбавлена партійної тенденційності та марксо-ленінської фразеології. Серйозні хиби трапляються навіть у зб. архівних матерія-

Титульна стор. студії Ф. Колесси

Титульна стор. зб. праць наук. шевченківських конференцій

лів. Напр., у зб. «Т. Ш-ко в документах і матеріалах» (К., 1950) помічено чимало хиб, як неточність подачі, невиправдані купюри та ін. Про недостатній наук. рівень підготовки двох кн. спогадів про Ш-ка (1958) див. ст. О. Білецького «Завдання і перспективи вивчення Ш-ка» (Зб. праць 9-ої наук. шевч. конф., К., 1961, 16). Зовсім незадовільними з наук. погляду були 3 варіанти літопису життя і творчості Ш-ка (Д. Косарика, 1955; М. Ткаченка 1961; В. Анісова і Є. Середи, 1959, 1976). У них помічено різні неточності, а також багато фактів, що до Ш-ка не мають ніякого відношення. Літ.-краєзнавчий характер мало довідкове вид. «Шевченківські місця України» (К., 1957), але й воно було складене без достатньої ви-могливості. Наук. ви-могам відповідали значною мірою пра-ці С. Чавдарова «Пед. ідеї Т. Ш-ка» (1953), В. Шубравського «Драматургія Ш-ка (1957, 1959, 1961, 1964), Ю. Івакіна «Сатира Ш-ка» (1959, 1964), Є. Ненадкеви-ча «З творчої лабора-торії Т. Ш-ка» (1959), а також упорядко-вані й видані Д. Іо-фановим «Матеріали про життя і твор-чість Т. Ш-ка» (1957).

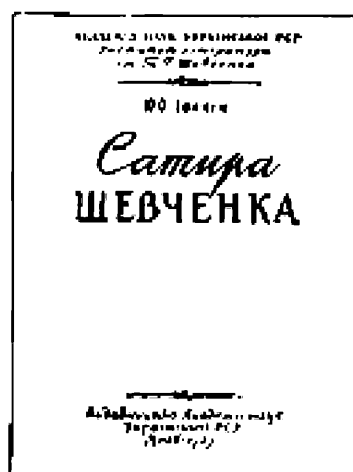
Згідно з сов. історіографією написана пра-ця М. Марченка «Історичне минуле укр. народу в творчості Т. Г. Ш-ка» (1957).

Ш-кові роковини 1961 і 1964 та деяка внутрішньополіт. «відлига» сприяли роз-гортанню наук. досліджень життя і твор-чості поета. Для вшанування його пам'я-ті видано численні монографії, зб., бро-шури тощо. Серед ґрунтовних шевченко-знавчих досліджень слід відзначити пра-ці Ю. Івакіна «Стиль політ. поезії Ш-ка» (1961) і 2-томний «Коментар до „Кобзаря“» (1964 і 1968), В. Ващенко «Мова Т. Ш-ка» (1963), П. Приходька «Ш-ко й укр. роман-тизм» (1963), Г. Вервеса «Т. Ш-ко і Поль-ща» (1964) та С. Шаховського «Огонь в одежі слова. Питання майстерності і сти-лю поезії Т. Ш-ка» (1964). Спробою наук. біографії поета в підсов. перспективі була колективна монографія «Т. Ш-ко. Біо-графія» (1964). Розділи її написали: Є. Кирилюк (1814—31, 1843—47), В. Шубрав-ський (1831—43, 1847—57) та Є. Шаблюв-ський (1857—61). На жаль, ця праця пе-реобтяжена датами й прізвищами і не позбавлена необґрунтованих гіпотез, по-милкових тверджень та неточностей. Но-ве вид. цієї біографії, до авторського колективу якої ввійшло ще двос. вчених

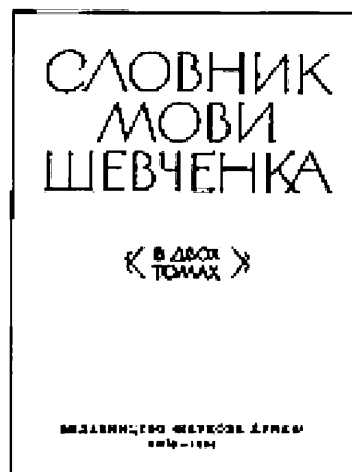
— В. Бородин та В. Смілянська, вийшло в світ 1984. Корисним філол. довідником є 2-томний «Словник мови Ш-ка» (К., 1964). У 3-томнику «Світова велич Ш-ка» (К., 1964) зібрано ст., рецензії і вислов-лювання видатних діячів з різних країн світу про укр. поета. З великого моно-графічного дослідження В. Ільїна «Мо-ва Т. Г. Шевченка» опубліковано досі лише невеличкий фрагмент («Емоціо-нальна лексика в поезіях Т. Шевченка», у кн. «Дослідження з лексикології та лексикографії». К. 1965).

2-томна бібліографія про життя і теор-чість Ш-ка, яка вийшла в світ 1963, включала тільки публікації, видані укр., рос. і деякими ін. мовами в межах су-часної території СРСР за роки 1839—1959 (праці таких ав-торів як С. Єфре-мов, Й. Гермайзе, В. Міяковський, С. Смаль-Стоцький, І. Огієнко, П. Зайцев чи Ю. Бойко в ній не наводиться). До-повненням до неї бу-ла «Бібліографія ювілейної літератури 1960—64», що її склав Ф. Сарана (К., 1968). Відомості про пере-клади творів Ш-ка зах. мовами, а та-кож про критичні праці цими мовами містять цінні з наук. погляду бібліогра-фічні показники Г. Греська, Н. Андріано-вої, М. Занічковського і В. Кулика (Л., 1967—68). На жаль, їх видано дуже ма-лим накладом.

Методологічною основою сучасного під-сов. літературознавства є не загально-прийнятий у наук. світі критерій наук. об'єктивності, а несумісний з ним т. зв. «ленінський принцип партійності». В ім'я цього принципу великого нац. поета України відірвано від рідного укр. ґрун-ту і втиснено в прокрустове ложе т. зв. рос. рев. демократії. Вивчення зв'язків поета з сучасним йому укр. літ. і нац.-визвольним рухом, а також ставлення до нього учасників цього руху належить до найменш розроблених питань підсов. Ш. У цій галузі науки про Ш-ка є ще досі немало білих плям. Натомість, однією з улюблених тем підсов. дослідника стало т. зв. «єднання» Ш-ка з рос. рев. демо-кратами (цьому мітові присвячено в СРСР десятки монографій та сотні ст.). Не менш широко й тенденційно висвітлюється пи-тання — Ш-ко і рос. література. Не бра-кує також писань на такі теми, як «Ш-ко і літератури народів СРСР», «Ш-ко і Таджикистан» чи навіть «Ш-ко й Осе-

Титульна стор. роз-відки Ю. Івакіна про сатиру Т. Ш.

Титульна стор. Слов-ника мови Т. Ш.

тія», але й досі немає синтетичної праці «Ш-ко й укр. література», «Ш-ко і зах.-євр. літератури» та «Ш-ко і світова література» (ст. О. Білецького на останні теми можна вважати хіба скромним початком). Особливого викривлення і спотворення зазнало в підсов. Ш. питання про світогляд Ш-ка. Видатний учений О. Білецький, який з 1939 до смерті очолював Ін-т літератури АН УРСР, описав рецепт складання кн. про світогляд поета так: «Ш-ко — рев. демократ. А якщо він рев. демократ, то він друг рос. рев. демократів, а отже він матеріаліст, атеїст, утопічний соціаліст тощо. Цитати до схеми підшукуються легко, з такою ж легкістю, з якою вони підшукуються нашими ворогами, щоб довести, що Ш-ко був ідеаліст, містик. Тут текст, як 'дишло, куди повернеш, туди й вийшло'. Основна тенденція більшої частини кн. про світогляд Ш-ка, це тенденція за всяку ціну виправити, вирівняти погляди поета, 'підтягнути' його з усіх сил до нашої сучасності. Звичайно, це неможливо, це не вдається».

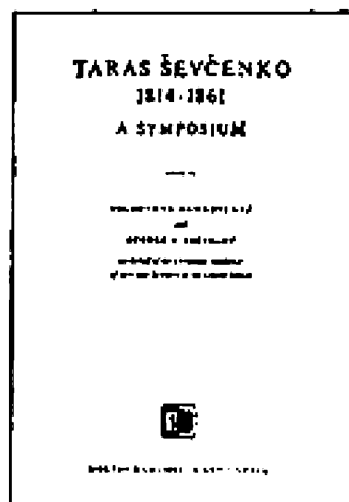
У підсов. Ш. нагромаджено багатий фактичний матеріал, видано кілька багатотомних зібрань Ш-кових творів та немало шевченкознавчих зб., монографій і ст. Своєрідні спроби підсумувати ці здобутки зроблено у двох вид. Ін-ту літератури АН УРСР: у колективній монографії «Ш. Підсумки й проблеми» (К., 1975) та у 2-томному «Шевченківському словникові» (К., 1978). Ця перша в сов. літературознавстві персональна енциклопедія особливо цінна своїм багатим фактографічним та бібліографічним матеріалом. Значним вкладом у сучасне Ш. була колективна монографія «Творчий метод і поетика Т. Ш-ка» (К., 1980), яка відзначається широтою й глибиною аналізу поетичної майстерності Ш-ка.

На Зах. сучасний стан підсов. Ш. і методологію фальсифікації Ш-ка в СРСР досліджували В. Барка, Ю. Бойко, М. Глобенко, В. Дорошенко, Г. Костюк, Б. Кравців, П. Одарченко та ін. Започатковані в Німеччині шевченкознавчі дослідження та публікації продовжують УВАН у Канаді (гол. в серіях «Славістика» і «Література») та УВАН у ЗДА (у «Наук. збірниках» і «Аналах», а зокрема в річниках «Ш-ко», 1—10, Нью-Йорк, 1952—64). Кан. УВАН перевидала також «Кобзар» (т. 1—4, Вінніпег, 1952—54), за

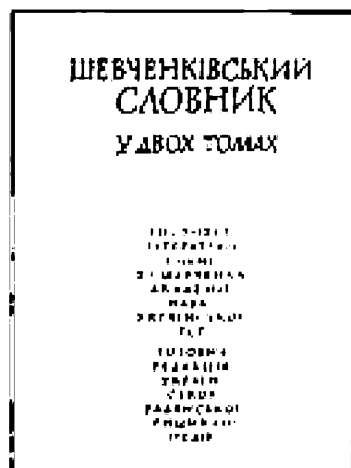
ред. Л. Білецького та з його ст. і поясненнями. З ініціативи УВАН у ЗДА вийшов за ред. Ю. Шевельова та В. Міяковського англомовний зб. «Taras Ševčenko, 1814—1861. A Symposium» (Gara, 1962), що містив праці таких авторів: В. Міяковський, М. Шлемкевич, В. Петров, Ю. Шевельов, П. Зайцев, Д. Горняткевич, В. Ревуцький, Ю. Лавріненко та П. Одарченко.

Особливу увагу приділяє постаті й спадщині свого патрона Наук. Т-во ім. Шевченка, яке відновило діяльність у червні 1947 у Мюнхені. При його Філол. секції створено Шевченкознавчу комісію, яку очолив ред. варшавського вид. творів Ш-ка П. Зайцев. Заходами НТШ у ЗДА і Європі вийшла в світ складена ним ще до війни велика біографія «Життя Тараса Ш-ка» (Нью-Йорк—Париж—Мюнхен, 1955). НТШ видало також кн. «Taras Ševčenko, Sein Leben und sein Werk» (Мюнхен, 1965), за ред. славістів Ю. Бойка та Е. Кошмідера. Ця синтетична монографія була спробою підсумувати здобутки Ш. попереднього періоду в приступній для німецькомовного читача формі. У кн. вміщена багата добірка нім. перекладів Ш-кових поезій, а також уривки з його автобіографії та листів. Шевченкознавчі праці друкувалися в ЗНТШ, т. 161 (1953), т. 167 (1958), т. 176 (1962), тт. 179 і 180 (обидва 1965), а також у Збірниках Філол. секції та в серії «Доповіді». НТШ видало 3 бібліографічні довідники: Шевченкіана в бібліотеках Парижу (уклав А. Жуковський; Париж, 1961), Ševčenkiana in der Bayerischen Staatsbibliothek (уклала Н. Василик; Мюнхен, 1964), Бібліографія творів Т. Ш-ка, виданих у Канаді (уклав Л. Бачинський; Торонто, 1978). Роман про Ш-ка поль. письм. Є. Єнджевича «Nocze ukraińskie albo Rodowód geniusza» (В., 1966, 1970, 1972) видало в перекладі на укр. мову НТШ у Канаді («Укр. ночі, або Родовід генія», переклад Є. Рослицького, Торонто, 1980).

Укр. Вільний Ун-т у Мюнхені видав 2 шевченкознавчі розвідки Ю. Бойка: «Ш-ко і Москва» (1952) і «Творчість Т. Ш-ка на тлі зах.-євр. літератури» (1956). Значну кількість шевченкознавчих праць та матеріалів було опубліковано у зв'язку з роковинами поета 1961 і 1964. У Наук. Записках УВУ (4—5, 1961) надруковано м. ін. шевченкознавчі причинки Ю. Бой-

Обкладинка праць симпозіуму УВАН у Нью-Йорку на тему Т. Шевченко (1814—1861)

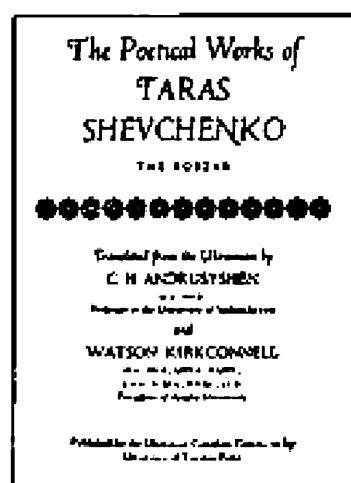

Титульна стор. Шевченківського словника

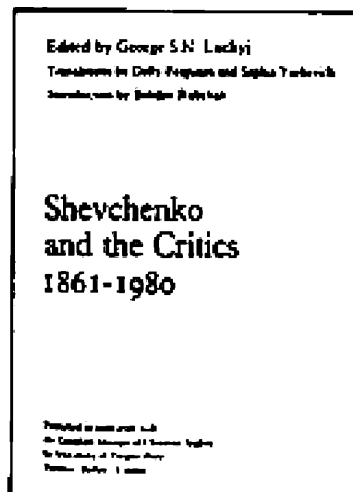
ка, К. Кисілевського, П. Ковалева, Я. Рудницького та В. Янева. Спільно з Семінаром для слов'янської і балтійської філології Мюнхенського Ун-ту УВУ видав ювілейний зб. «Taras Ševčenko, 1814—1861» (1964), що містив праці Ю. Бойка, А. Шмавса, О. Кульчицького та С. Гординського. Вийшла чотиримовна зб. поезій «Тарас Шевченко. Поезії. Poems. Poésies. Gedichte» (Мюнхен, 1961), а Нім.-Укр. Т-во видало за ред. Г. Прокопчука мистецтвознавчу монографію Д. Горняткевича «Taras Schewtschenko als Maler» (Мюнхен, 1964). Мист. спадщині поета присвячена також велика монографія І. Кейвана і С. Гординського «Тарас Шевченко образотворчий мистець» (Вінніпег, 1964).

У ЗДА в-во М. Денисюка перевидало з деякими поправками й доповненнями варшавське вид. творів Ш-ка (т. 1—14, Чикаго, 1959—63). Т. 13 (Ш-ко і його творчість) вийшов за ред. Б. Кравцева і містив праці П. Куліша, І. Франка, В. Щурата, М. Грушевського, С. Єфремова, О. Новицького, С. Смаль-Стоцького, Б. Навроцького, Ф. Колесси та ін. У нью-йоркському в-ві «Пролог» вийшли п. н. «Правда Кобзаря» (1961) критичні нарис В. Барки, в яких автор розкривав довготривалі намагання Москви спотворити образ і спадщину Ш-ка. УНС і НТШ у ЗДА видали двомовну зб. «Ш-кові думи і пісні. Shevchenko's Thoughts and Lyrics» (Джерсі-Сіті, 1961), а НТШ і газ. «Свобода» видали книжку Л. Луцева «Т. Ш-ко, співець укр. слави і волі» (Нью-Йорк, 1964), Укр. Публіцистично-Наук. Ін-т видав розвідку П. Одарченка про Ш-ка в світлі світової критики («Світова слава Ш-ка», Чикаго, 1964). Велика антологія перекладів з Ш-ка чужими мовами вийшла за ред. Б. Кравцева п. н. «Ш-кове слово і слава» (Чикаго, 1964).

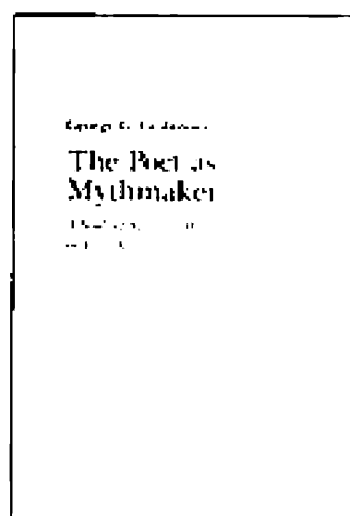
«Taras Chevtchenko, 1814—1861. Sa vie et son oeuvre» (1964). Документальне значення має зб. «Square Taras Chevtchenko à Paris, 29 Mars 1969» (1969), видана Комітетом для вшанування пам'яті Ш-ка у Франції, до складу якого входили чл. Франц. Акад. А. Моруа і М. Женевуа, професори В. Кубійович, Ж. Люсіані, П. Паскаль і М. Шеррер та ряд видатних укр. та франц. діячів культури. У Канаді вийшов у світ перший майже повний «Кобзар» англ. мовою, з вступом і примітками К. Андрусишина, який здійснив переклади творів у співавторстві з В. Керконелом («The Poetical Works of Taras Shevchenko. The Kobzar», Торонто, 1964, 1977). В-во Торонтського Ун-ту видало за ред. Ю. Луцького зб. «Shevchenko and the Critics 1861—1980» (1980), що містив писання П. Куліша, М. Драгоманова, В. Антоновича, І. Франка, Б. Грінченка, П. Филиповича, С. Єфремова, М. Драй-Хмара, С. Смаль-Стоцького, Д. Чижевського, М. Рильського, Ю. Шевельова та ін. Кілька розвідок присвячено питанню релігійності Ш-ка, на яке в СРСР накладено суворе табу: Л. Білецький, «Віруючий Ш-ко» (Вінніпег, 1949), В. Яшун, «Релігійне й морально-етичне обличчя Т. Ш-ка» (Філадельфія, 1959), І. Власовський, «Образ Т. Ш-ка в світлі рел. думки» (Нью-Йорк, 1961), Д. Бучинський, «Христ.-філос. думка Т. Ш-ка»

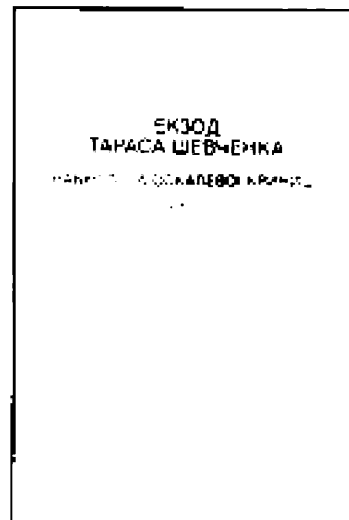
Поетичні твори Т. Шевченка англ. мовою С. Андрусишина і В. Керконела

Зб. Ю. Луцького Шевченко і критики (1980)

Студія Г. Грабовича (1982)

Студія Л. Плюща над творчістю Т. Шевченка (1986)

(Лондон, 1962), митр. Іларіон, «Релігійність Т. Ш-ка» (Вінніпег, 1964) і Ю. Бойко, «Шевченко і релігія» (у кн. Вибране, 1, Мюнхен, 1971). Заслужовують уваги шевченкознавчі праці і ст. Г. Грабовича, Д. Козія, М. Павлишина, Л. Плюща, Я. Розумного, Б. Рубчака і М. Тарнавської. Цікава, хоч і досить спірна студія про Ш-ка належить Г. Грабовичеві («The Poet as Mythmaker. A Study of Symbolic Meaning in Taras Ševčenko», Кембрідж, Масс., 1982). На основні хиби цієї праці

У Парижі видано за ред. К. Угрин та А. Жуковського зб. ст. та перекладів

вказав М. Антонович у ст. «Нова невдала концепція» (ж. «Укр. Історик», Торонто, 1—4, 1985). Мітопоетичні парадигми Шевченкової символіки слід і далі ґрунтовно досліджувати. Збірку шевченкознавчих статтів Л. Плюща видав п. н. «Екзод Тараса Шевченка» Канадський Ін-т Укр. Студій (Едмонтон 1986).

Виняткова роля Ш-ка в укр. іст. розвитку, його незламна й самовіддана боротьба за волю України, надзвичайна популярність його «Кобзаря» та ряд ін. ще достатньо не досліджених чинників призвели до зародження і виникнення небувалого досі культу геніального поета. Початий ще в 60-их рр. 19 ст. укр. громадами в Петербурзі, Києві та Харкові і перейнятий згодом гал. народовцями, цей культ зберігся в дещо змінених формах до сьогодні як на Україні, так і в діаспорі (питання, пов'язані з культом Ш-ка, досліджували І. Франко, В. Петрикевич, М. Садиленко, В. Бончковський, Ю. Бойко, О. Кульчицький, Ю. Герич, М. Антохій та ін.). У дусі культової ідеалізації написано й чимало наук.-популярних нарисів та ст. З другого боку, модерністи, а слідом за ними й дехто з неокласиків, недооцінювали, ба навіть знецінювали творчість Ш-ка та її значення для України. Наукове шевченкознавство, відтворюючи правдивий образ поета, своєчасно довело помилковість цих підходів.

Своєрідні й неповторні риси Ш-кової творчості є вкладом поета у скарбницю загальнолюдської культури. Т. Ш-ко є не тільки центр. постаттю нац. пробудження та держ.-політ. відродження України, Ш-ко — постать всесвітня. У сторіччя з дня смерті поета видатна дослідниця його творчої біографії М. Шагінян писала: «Він стоїть в ряду великих універсальних геніїв людства, вивчення творчості яких допомагає створенню традиції нац. культури в багатьох її галузях — у філос., естетиці, драматургії, поезії, прозі, живописі, музиці». За підрахунком дослідників, повна бібліографія шевченкіяни мовами народів світу сягала б тепер понад ста тис. записів.

Література (крім названої в тексті): 1. Бібліографічні посібники: Яшек М. Т. Шевченко. Матеріали до бібліографії (рр. 1903—1921). Вип. 1. Х. 1921; Плевако М. Тарас Шевченко. В кн. Хрестоматія нової укр. літератури, т. 1. Х. 1928; передрук у кн. Плевако М. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали. Нью-Йорк—Париж 1951; Меженко Ю. Матеріали до Шевченкіяни, 1917—1929. Життя й революція, 3. К. 1930; Дорошенко В. Показчик видань Шевченкових творів та спис бібліографічних праць про Шевченка. В кн. Повне вид. творів Т. Шевченка, т. 16. В.—Л. 1939, 2-е вид., т. 14. Чикаго 1961; Євнина О. Дожовтнева та радянська укр. література за рубежами СРСР. К. 1956; Опис рукописів Т. Шевченка. Ред. О. Білецький. К. 1961; Т. Шевченко. Бібліографія бібліографії 1840—1960. Ред. Є. Кирилук. К. 1961; Ve-

linská E., Zilynskyj O. Taras Ševčenko v české kultuře. Bibliografie. Praha 1962; Т. Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість 1839—1959, т. 1—2. К. 1963; Укр. письменники. Біо-бібліографічний словник біографічний показчик (1917—1963). К. 1964; т. 3. К. 1963; Багрич М. Т. Шевченко. Біб-Бєляєва Л. Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т. Шевченка. Радянське літературознавство, 2. К. 1964; Касперт А. Шевченко і музика. Нотографічні та бібліографічні матеріали (1861—1961). К. 1964; Гресько М. Т. Шевченко франц. мовою (1847—1967). Бібліографічний показчик. Л. 1967; Гресько М., Занічковський М., Кулик В. Шевченко в нім. перекладах та критиці (1843—1917). Бібліографічний показчик. Л. 1968; Гресько М., Андріанова Н. Т. Шевченко мовами італ., есп., португ. та есперанто. Бібліографічний показчик. Л. 1968; Неділько Г., Неділько В. Тарас Шевченко. Семінарій. К. 1985.

2. Словники: Нестор Літописець (псевд. Н. Малечі). Словничок Шевченкової мови. Миколаїв 1916; Ващенко В., Петрова П. Шевченкова лексика. Словопоказчик до поезій Т. Шевченка. К. 1951; Митр. Іларіон. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. Вінніпег 1961; Словник мови Шевченка. Ред. В. Ващенко, т. 1—2. К. 1964; Большаков Л. Літа невольничі. Т. Шевченко і його оточення періоду оренбурзького заслання. К. 1971; Марахов Г. Т. Шевченко в колі сучасників. Словник персоналія. К. 1976; Шевченківський словник. Ред. Є. Кирилук, т. 1—2. К. 1978; Словарь языка русских произведений Т. Шевченко в 2 тт., К. 1985-87.

3. Збірники: Збірник пам'яті Т. Шевченка. К. 1915; Пам'яті Т. Шевченка. 36. філол. фак. Київ. ун-ту. К. 1939; Шевченко та його доба. 36. УВАН. Авґсбург 1947; Т. Шевченко в критиці. К. 1953; Питання шевченкознавства. К. 1958; Твори Т. Шевченка в перекладах на зах. мови. К. 1958; Т. Шевченко. 36. доповідей Світового Конгресу Укр. Вільної Науки для вшанування сторіччя смерті Патрона НТШ (ЗНТШ т. 176). Ред. В. Стецюк та В. Кравців. Нью-Йорк—Париж 1962; Т. Шевченко в воспоминаниях современников. М. 1962; Т. Шевченко. Документи й матеріали, 1814—1963. К. 1963; Шевченко и мировая культура. М. 1964; Джерела мовної майстерності Т. Шевченка. К. 1964; Sborník ševčenkovecký. Bratislava 1965; Der revolutionäre Demokrat Taras Ševčenko, 1814—1861. Hrsg. v. E. Winter u. G. Jagosch. Berlin 1976; Т. Шевченко. Документи та матеріали до біографії (1814—1861). К. 1975, 1982; Т. Шевченко в інтернац. літ. зв'язках. К. 1981; Спогади про Тараса Шевченка. К. 1982; 36. праць наук. шевченківських конференцій, т. 1—27. К. 1954—86.

4. Монографічні праці і статті: Франко І. Шевченко героєм поль. рев. легенди. Л. 1901; Щурат В. Св. Письмо в Шевченковію поезію. Л. 1904; Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його та діла. К. 1908, 1917; Євшан М. Тарас Шевченко. К. 1911; Щурат В. Літ. начерки. Л. 1913; Франко І. Темне царство. Л. 1914; Jensen A. Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben. Відень 1916 (укр. переклад: Перемишль 1921); Грушевський О. Життя і творчість Т. Шевченка. К. 1918; Зайцев П. Книги битія як документ і твір. У ж. Наше Минувле, 1. К. 1918; Зайцев П. Нові матеріали до біографії й творчості Шевченка. У ж. Наше Минувле, 1—2. К. 1919; Коряк В. Боротьба за Шевченка. Х. 1925; Смаль-Стоцький С. Ритміка Шевченкової поезії. Прага 1925; Білецький Л. Поетична еволюція найголов-

ніших образів та ідей Т. Шевченка. Прага 1926; Єфремов С. Літ. автопортрет Шевченка. В кн. Повне зібрання творів Т. Шевченка, т. 4. К. 1927; Навроцький Б. Гайдамаки Т. Шевченка. Джерела. Стиль. Композиція. Х. 1928; Єфремов С. Шевченко в своєму листуванні. У кн. Повне зібрання творів Т. Шевченка, т. 3. К. 1929; Дорошкевич О. Етюди з шевченкознавства. Х.—К. 1930; Багрій О. Т. Г. Шевченко, 1—2. Х. 1930—31; Навроцький Б. Шевченкова творчість. Х.—К. 1931; Синявський О. Елементи Шевченкової мови. У кн. Культура укр. слова 1. Х.—К. 1931; Мочульський М. Гоцинський, Словацький і Шевченко як співці колівщини. Л. 1936; Попов П. Шевченко й «Слово о полку Ігоревім». У ж. Літературна критика, 4. К. 1937; Зайцев П. Як творив Шевченко. В ж. Ми, 3—4 і 5—6. В. 1939; Ревуцький Д. Шевченко і нар. пісня. К. 1939; Шагинян М. Шевченко. М. 1941, 1946, 1957, 1964 (укр. переклад: К. 1970); Петров В. Провідні етапи розвитку сучасного шевченкознавства. Вид. УВАН. Авгсбург 1947; Matthews W. K. Taras Shevchenko. The Man and the Symbol. Лондон 1951, Вінніпег 1951; Пільгук І. Т. Шевченко — основоположник нової укр. літератури. К. 1954; Bojko J. Taras Shevchenko and West European Literature. У ж. The Slavonic and East European Review, 82. Лондон 1955, і окремо: Лондон 1956; Франко І. Твори в 20 томах. Т. 17. Літ.-критичні ст. К. 1955; Luciani G. Le Livre de la Genèse du peuple ukrainien. Париж 1956; Хинкулов Л. Т. Шевченко. Біографія. М. 1957, 1960, 1966; Біографія Т. Шевченка за спогадами сучасників. К. 1958; Кирилюк Є. Т. Шевченко. Життя і творчість. К. 1959, 1964, 1979; Ненадкевич Є. З творчої лабораторії Т. Шевченка. К. 1959; Europe's Freedom Fighter. Taras Shevchenko, 1814—1861. A Documentary Biography of Ukraine's Poet Laureate and National Hero. Вашингтон 1960; Nevrlý M. T. Ševčenko — revoluční básník Ukrajiny. Братислава 1960; Бойко Ю. Фальсифікація Шевченка в ССРСР. Наук. зб. УВУ, 4—5. 1961; Глобенко М. З літературної спадщини. Париж 1961; Доманицький В. Т. Шевченко. Синтетично-націологічні студії його життя й творчості. Чикаго 1961; Мольнар М. Т. Шевченко у чехів та словаків. Пряшів 1961; Рильський М. Поетика Шевченка. К. 1961; Swoboda W. Shevchenko and Belinsky. У ж. The Slavonic and East European Review, 86. Лондон 1961; Янів В. Бажання суспільного резонансу в Шевченка як людини й творця. Наук. зб. УВУ, 4—5. 1961; Соловей Д. Шевченко й самостійність України. Мюнхен 1962; Янів В. Укр. духовність у поетичній візії Шевченка. ЗНТШ, т. 169. 1962; Янів В. Укр. родина в поетичній творчості Шевченка. ЗНТШ, т. 176. 1962; Пільгук І. Традиції Т. Шевченка в укр. літературі (дожовтневий період). К. 1963; Шубравський В. Шевченко і літератури народів СРСР. К. 1964; Костенко А. Шевченко в мемуарах. К. 1965; Пільгук І. Традиції Т. Шевченка в укр. радянській літературі. К. 1965; Scherger M. Ševčenko, le

poète national de l'Ukraine. Revue des Études Slaves, 44. Париж 1965; Т. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. К. 1966; Кодацька Л. Однойменні твори Т. Шевченка. К. 1968; Паламарчук Г. Нескорений Прометей. Творчість Шевченка художника 1850—57 рр. К. 1968; Бородин В. Т. Шевченко і царська цензура. К. 1969; Задеснянський Р. Апостол укр. нац. революції. Детройт 1969; Гаско М. Про що розповідають малюнки Т. Шевченка. Шевченкознавчі етюди. К. 1970; Жур П. Третя зустріч. Хроніка останньої мандрівки Т. Шевченка на Україну. К. 1970; Бородин В. Над текстами Т. Шевченка. К. 1971; Жур П. Шевченківський Петербург. К. 1972; Комишанченко М. З історії укр. шевченкознавства. К. 1972; Владич Л. Автопортрети Тараса Шевченка. К. 1973; Погребенник Я. Шевченко нім. мовою. К. 1973; Бойко Ю. Біографія Шевченка на основі узагальнення новіших досягнень шевченкознавства. У кн. Бойко Ю. Вибране, 2. Мюнхен 1974; Чамата Н. Ритміка Т. Шевченка. К. 1974; Т. Шевченко. Документи та матеріали до біографії. К. 1975; Т. Шевченко. Альбом. Укр., рос., нім. і франц. мовами. К. 1976; Шубравський В. Від Котляревського до Шевченка. Проблема народності укр. літератури. К. 1976; Большаков Л. Іхав поет із заслання. Пошуки. Роздуми. Дослідження. К. 1977; Костенко А., Умірбаєв Е. Оживуть степи. Т. Шевченко за Каспієм. К. 1977; Bojko-Blochyn J. Ševčenko's Werk und die westeuropäische Literatur. У кн. Bojko-Blochyn J. Gegen den Strom. Гайдельберг 1979; Жур П. Літо перше. З хроніки життя і творчості Т. Шевченка. К. 1979; Бойко Ю. Т. Шевченко в навітленні С. Єфремова. У кн. Бойко Ю. Вибране, 3. Мюнхен 1981; Большаков Л. Добро найкраще на світі. Пошуки. Роздуми. Підсумки. К. 1981; Смілянська В. Стиль поезії Шевченка. К. 1981; Novitchenko L. T. Chevčenko, Un grand poète ukrainien (1814—1861). Париж 1982; Сергієнко Г. Т. Шевченко і Кирило-Методієвське Т-во. К. 1983; Бернштейн М. Франко і Шевченко. К. 1984; Крашенінников С. Київ Шевченкових часів. Вид. НТШ. Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто 1984; Ляхова Ж. За рядками листів Т. Шевченка. К. 1984; Mijakovs'kyj V. Unpublished and Forgotten Writings. Ред. М. Антонович. Вид. УВАН. Нью-Йорк 1984; Смілянська В. Біографічна шевченкіана (1861—1981). К. 1984; Antochy M. Ševčenko und sein Werk im Spannungsfeld von Kult und Forschung. У кн. Ukrainische Romantik und Neuromantik vor dem Hintergrund der europäischen Literatur. Гайдельберг 1985; Scholz F. Der Dichter als Barde. Literarisches und Folkloristisches in T. Ševčenko's «Kobzar». Там же; Жур П. Дума про Огонь. З хроніки життя й творчості Т. Шевченка. К. 1985; Таракан-Бережа З. Шевченко — поет і художник. К. 1985; Chub D. Shevchenko the Man. The Intimate Life of a Poet. Донкастер (Австралія) 1985; Бородин В. Текстологія поетичних творів Т. Шевченка. К. 1986; Івакін Ю. Нотатки шевченкознавця. Літ.-крит. ст. К. 1986; Сергієнко Г. Шевченко і Київ. К. 1987.

М. Антоній

